

2 Man ollu rievddada sáme giela dilli Norggas?

Jon Todal, professor dr.art., Sámi allaskuvla / Samisk høgskole, Guovdageaidnu

Okta máhttočoahkkáigeassu

Statistihkka lea ávkkálaš reaidu politihkalaš barggus go galgá nannet unnitlogugiela. Jus galgá oažžut buori almmolaš giellaplánema, de lea dárbbášlaš diehtit man oallugat ipmirdit giela, man oallugat hupmet, lohket ja čállet giela, ja man boarrásat sii leat ja gos sii orrot, man ollu bearrašat eahpeformálalaččat oahpahit giela buolvvaid gaska ruovttuin, man oallugiin lea oktavuoha gielain mánáidgárddiin ja skuvllain, man ollu gullo giella dain áige guovdileamos mediain ja man mađe sáhtá hupmat giela almmolaš ásahusain.

Vaikko oažžu ge buot daid loguid, de ii leat dat doarvái, jus galgá oažžut buori giellaplánema. Jus galgá sáhttit dulkot giela, de fertet maid oažžut loguid, maid sáhtá buohtastáhttit ja main oaidná giela rievdamiid guhkit áigge badjel. Ferte áinnas diehtit movt giella rievddada, ovdal go sáhtá makkárge doaibmajuid bidjat johtui.

Eanas dutkamat mat sáme giela ektui leat dahkkon, leat dutkojuvvon grammatihka ja giellahistorjjá birra. Diekkár dutkamis geahččá njuolgut dan giela, beroškeahhtá makkár servodatdilálašvuodas lea. Daid mañemus jagiid gal leat veahá dutkanbarggut čadahuvvon, mas leat geahččan sáme giela servodaga dili ektui maid. Eanas daid namuhuvvon bargguin leat guorahallan gažaldagaid, mat gusket giellarievdamii, giela ealáskahttimii ja čearddalaš identitehtii. Vuodđodieđuid daidda dutkamiidda leat ožžon go leat vuđolaččat jearahallan olbmuid. Logut ja statistihkat leat ge hárve oassin sáme giela dutkamis.

Dás galgat lagabui geahččat mii goitge dain almmuhuvvon kvantitatiiva gálduin ja almmuhuvvon kvantitatiiva dutkan sáme gielas. Daid rapportaid ja artihkkaliid

maid geahččat, sisttisdollet ollu statistihkaid ja kvantitatiiva dieđuid maid mii digaštallat dás.

Lávdegotti vuodđojurdda lea ahte mii leat geahččan loguid mat sáhttet veahá mitalit movt sámegiela dilli rievddada. Mii leat geahččan viđa oasis: (1) man ollu lea obbalaš lohku geat hupmet sámegiela, (2) kvantitatiiva dutkan, mii mitala man ollu oahpahuvo sámegiella ruovttuin, (3) statistihkka mas oaidná makkár giella lea válljejuvvon vuodđoskuvllas maŋŋil 1990, (4) dutkan mas oaidná man ollu sámegiella lea anus almmolaš ásašain maŋŋil go leat šaddan sámegiela hálddašanguovlun ja (5) logut mat čájehit makkár sámi čállingiella dilli lea.

2.1 Sámeielagiid lohku Norggas

2.1.1 UNESCO ja Ethnologue

Fágagirjjálašvuodas áitojuvvon gielaid birra dájvja bohtá ovdan lohku man oallugat hupmet iešguđetlágán unnitlogugielaid ja man stuora oasi sii ovddastit dan ollislaš čearddalaš joavkkus. UNESCO rukseslistu áitojuvvon gielaid birra ja neahttabáiki *Ethnologue. Languages of the World* leat dájvja gáldut dakkár loguide. Dás galgat lagabui geahččat maid dat guokte riikkaidgaskasaš gáldut mitalit sámegiela birra.

UNESCO logut

UNESCO rukseslisttu, áitojuvvon gielaid birra, sadjai lea dál bohtán neahttabáiki *UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger*, mii rehkenastujuvo leat luohthahti gáldun, dieđuide mat gusket áitojuvvon gielaid birra. Eiseválddit, media ja fágačeahpit atnet áinnas loguid dáin gálduin. Danne lea mávssolaš makkár dieđuid UNESCO addá sámegiela birra.

Tabella 2.1 dás vuollelis leat UNESCO logut mat čájehit man oallugat hupmet guhtha iešguđetlágán sámegiela.

Tabealla 2.1 Ollislaš lohku sámeielagiin, geat hupmet guhtta iešguđetlágán sámeiela UNESCO1 loguid vuodul

Sámeiella	Sámeielagiid ollislaš lohku
Nuortalašgiella	300
Davvisámeiella	30 000
Julevsámeiella	2 000
Bihtánsámeiella	50
Upmisámeiella	20
Lullisámeiella	500

Tabealla čájeha sámeielagiid logu oktiibuot dain riikkain gos daid guhtta namuhuvvon sámeiela hupmet. UNESCO čujuha Tapani Salminena (gii lea almmuhan dieđuid UNESCO neahttabáikái) gáldun davvisámegillii ja nuortalašgillii, iige čuoččo dađi eambo gos Salminen lea ožžon daid loguid. Julevsámeiela ja upmisámeiela gáldun čujuha UNESCO girjái *The Saami Languages An introduction*, maid Pekka Sammallahti lea čállán. (Sammallahti 1998). Lullisámeielagiid gáldun čujuhuvvo neahttabáiki *risten.no*, neahttabáiki, maid Norgga Sámediggi hálddaša. Bihtánsámeielagiid gáldun čujuhuvvo ges Joshua Wilbura gieddebergu, prošeavttain *The Saami Documentation Project*, maid lea čađahan 2008-2011.

Mii sáhttit mannat viidasit daidda gálduide maid UNESCO lea atnán. Sammallahti (1998) girjii leat atnán gáldun dasa ahte leat 20 upmisámeielaga, muhto Sammallahti (1998) girjjis ii gávdno dakkár lohku. Upmisámeielagiid birra čállá son dušše ná: : ”Ume, Pite, Akkala and Ter depend mainly on old speakers.” (Sammallahti 1998: 1).

UNESCO lea almmuhan neahttabáiki *risten.no* gáldun dasa ahte leat 500 geat hupmet lullisámeiela. Go dien gáldu guorahallat, de oaidnit *risten.no* dadjá ahte lullisápmelaččat Norggas ja Ruotas leat oktiibuot sullii 2000. Dan lohku man oallugat *hupmet* lullisámeiela, dadjá *risten.no* ná:

”Det er også vanskelig å angi eksakte tall på dem som snakker sørsamisk, men man antar at under halvparten av sørsamene behersker språket”²

¹ Logut leat vižžon 31.01 2013 neahttabáikkis <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

² Bájuhuvvon 31.01 2013 neahttabáikkis http://www.risten.no/bakgrunn/hist/info_sorsamisk_no.html

“Lea maid váttis addit juste logu dasa ahte man oallugat hupmet lullisámegiela, muhto árvoštallo ahte leat vuollem bealli lullisápmelaččain geat máhttet giela”.

UNESCOs lea riehta go lohka 500 sápmelačča leat “vuollem bealli” 2000 sápmelaččas, muhto lea goitge eahpečielggas manne UNESCO *risten.no* gáldus boahdá ovdan ahte lohku lea juste 500.

UNESCO almmuha ahte leat 2000 geat hupmet julevsámegiela, ja dasa lea Sammalahti 1998 adnon gáldun. Dás lohka Sammalahti ahte “...the number of Lule Saami speakers is between 2000 and 3000” (Sammallahti 1998:1). Sammalahti lea ieš lingvista dahje gielladutki, ja dat girji man birra dás lea sáhka lea čállon grammatihka birra. Iige son leat ieš guorahallan man oallugat hupmet julevsámegiela, juoga maid ii leat dárbu dahkat go leat grammatihka girji čállime. Iige Sammalahti leat almmuhan gálduid ge iežas loguide, iige leat čilgen eará ládje movt lea gávnahan ahte leat 2-3000 julevsámegiela.

Dain gálduin maid UNESCO lea almmuhan, lea dušše Joshua Wilbur gii lea ieš guorahallan. Sus leat varas logut bihttansámegielaigiid birra (jagiin 2008 – 2011), ja daid sáhtta dárkkistit. Dáid dieđuid vuodul leat UNESCO logut sámegielaigiid ektui hui eahpesihkkarat.

Ethnologue logut

Neahttabáiki *Ethnologue. Languages of the World* almmuha loguid buot gielaidd birra máilmmis, ii dušše áitojuvvon gielaidd birra. Dađi bahábut almmuhit dán báikki dávjá gáldun go lea sáhka áitojuvvon unnitlogu gielaidd birra.

Ethnologue neahttabáikkis sáhtta gávdnat dieđuid Norgga sámegielaidd birra nugo tabealla 2 čájeha dás vuollemis.

Tabealla 2.2 Sámegeielagiid lohku njealji sámegeielas Norggas
*Ethnologue*³ dieđuid vuodul

	Čearddalaš gullelašvuhta	Sámegeielagiid lohku oktiibuot
Lullisámegeiella	600	300
Bihtánsámegeiella	?	?
Julevsámegeiella	1000 - 2000	500
Davvisámegeiella	30 000– 40 000	15 000

Ethnologue logut tabealla 2.2 gusket dušše Norgii, ja danne ii sáhte njuolgut buohtastahttit UNESCO loguiguin tabealla 2.1, mas logut gusket buot dan njealji riikii oktiibuot.

Ethnologue almmuhii amerihkálaš gielladutki, Michael Krauss, gáldun iežas loguide. Krauss almmuhii dáid loguid artihkkalis ”The indigenous languages of the North: a report on their present state”, mat bohte ovdan logaldallamis, maid son doalai muhtin dieđalaš konferánsas Japánas 1994, ja mii maŋŋil deaddiluvvui Shoji 1997. Dan deaddiluvvon artihkkalis almmuhii Krauss gálduid juohke logu vuodul. Davvisámegeiella ja julevsámegeiella gáldu lea persovnnalaš gulahallan Olavi Korhonenain, ja lullisámegeiella ektui lea persovnnalaččat gulahallan Olavi Korhonenain ja Knut Bergslandain. Korhonen lei sámegeiel professora Upmi Universitehtas ja Bergsland ges suoma-ugralaš gielaide professoras Oslo Universitehtas.

Sáhttit lohkat ahte *Ethnologue* loguid eai leat lohkan, muhto leat árvvoštallamat. Muhto goitge leat árvvoštallamat dahkkon olbmui, geain lea alla gelbbolašvuhta. Dasto oaidnit ahte árvvoštallamat gaskamutto 1990-logu leat ain gustojeaddji logut. Sámegeielagiid logut daid iešguđet sámegeielain Norggas, maid sáhtii viežžat *Ethnologies* ođđajagimánu 2013, leat danne hui eahpesihkkarat

³ Tabealla logut leat vižžojuvvon 31.01 2013 neahttabáikkis
http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=no

2.1.2 Olmmošlohkamat Norggas

Ovttá áigodagas eambo go čuođi jagis ledje Norgga olmmošlohkanskoviin gažaldagat main galge ovdan bohtit dieđut movt sámegiella ja kvenagiella leat anus. Vuosttaš dakkár olmmošlohkan čadahuvvui 1845. Dasto čogge juohke olmmošlohkamis dieđuid sámegiella ja kvenagiella birra gitta 1930 rádjái. Olmmošlohkan čadahuvvui juohke logát jagi, ja dat lei Statistihkalaš guovddášdoaimmahat mii doaimmahii ja ráhkadii gažaldagaid.

Juohke olmmošlohkamis 1891 rájes gitta 1930 rádjái attii Statistihkalaš guovddášdoaimmahat sierra gihppaga, mas ledje logut ja guorahallamat buot joavkkuin, maid sii oaivvildedje ahte eai heiven daid dábálaš rámmaid siskkobeallái. Sápmelaččat gulle dakkár jovkui. Gihppagis, mas ledje sierra statistihkat daidda joavkkuide, ja mas vel čielggadedje daid statistihkaid, attii ipmárdusa movt daid gažaldagaid ledje ráhkadan ja movt juhke daid joavkkuid olmmošlohkamiin, ja maidái movt Statistihkalaš guovddášdoaimmahat ieš árvoštala daid bohtosiid. Dieid gihppagiin sáhtii oaidnit rievdamiid dain namuhuvvon joavkkuin guhkit áigge badjel. Dat movt daid iešguđet joavkkuid leat defineren lea rievddadan dan áigodagas, ja dat dagaha ge váttisin buohtastahhtit loguid njuolga olmmošlohkamis lohkami. Juohke gihppagis leat goitge mánnga beroštahti logu ja dieđu sámi gielladilálašvuoda birra. Diet dagaha ahte lea stuora hivvodat dieddalašvuoddu, mas sáhtta ollu eambo ávkki atnit go dat mii dan rádjái lea dahkkon.

Dan vuosttaš olmmošlohkami manjil nuppi máilmmisoađi (1946) ii jerron šat jus lea gullelašvuotta sámegillii ja sámi čearddalašvuhtii. Muhto de ledje fas dakkár gažaldagat mielde 1950 olmmošlohkamis ja 1970 lohkamis (muhto ii 1960). Manjil 1970 eai leat olmmošlohkamiin jearran sámegiella ja sámi čearddalašvuoda birra.

Maidái olmmošlohkamiin manjil 1950 ja 1970 olggosattii Statistihkalaš guovddašdoaimmahat sierra gihppagiid main ledje guorahallan loguid sámi gullelašvuodas ja gielas (NOS XI 1956 og Aubert 1978).

Sámegielagiid lohku Norggas olmmošlohkamiid vuodul lei nugo tabealla 3 čájeha dás vuollelis.

Tabealla 2.3⁴ Sámegielagiid lohku Norggas nugo olmmošlohkamiin lea ovdanboahťan 1891-1970

Jahki	Sámegielaga	Olmmošlohku Norggas
1891	20 786	2 000 917
1900	19 677	2 240 032
1910	18 590	2 391 782
1920	20 735	2 649 775
1930	20 704	2 814 194
1950	8 778	3 156 950
1970	10 535	3 874 133

Mii oaidnit ahte sámegielagiid lohku olmmošlohkamiid vuodul lea leamaš eanemusat sullii 20 000 dan njealjelot jagis, 1891-1930, ja lohku lei fáhkkestaga eambo go beliin njiedjan 1930 gitta 1950.

Logut tabealla 3 imaštáhttet manne sámegielagiid lohku ii lassánan 1891 gitta 1930, vaikko muđui Norggas lassánii olmmošlohku 2 gitta 2,8 miljovdnii seamma áigodagas. Diet orru čájeheame ahte gielalaš dáruiduhttin bearrašiin dáhpáhuvai juo álggu geahčen 1900-logu. Eará čilgehus diesa sáhtta leat movt leat jearran gažaldagaid ja movt leat juohkán daidda sierranas joavkkuide olmmošlohkama oktavuodas. Movt sápmelaččaid registrerejedje sáhtii leat hui mohkkái, go geahččá šaddanvuolgaga ja giellaeavttuide ja movt daid iešguđet ládje ovttahtte. Eavttut sáhte, nugo ovdalis namuhuvvon, rievddadit lohkamis lohkami. Danne sáhtta leat ahte tabealla loguid ii sáhte njuolgut buohtastahttit, ja die lea sivva manne logut eai čuovo olmmošlogu lassáneami, mii muđui lei Norggas. Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ledje váttisvuodát sirret daid

⁴ Sámegielagiid lohku tabealla 3 lea vižžojuvvon 1984:18. *Om samenes rettsstilling*. Oslo: Universitetsforlaget. S. 83-87. Logut dan ráiddus, mas čájeha dan obbalaš olmmošlogu Norggas, lean ožžon Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga ossodatjodiheadjjs, Paul Inge Severeides, cuoŋománus 2013.

eavttuid, mat guske čearddalašvuhtii ja gillii. Daid leaba Einar Lie ja Hege Roll Hansen vudolaččat guorahallan girjjis *Faktisk talt. Statistikkens historie i Norge* (Lie og Hansen 2001:123-153).

Eanemus mearkkašahtti tabealla 3 lea go sámegielagiid lohku lei seamma vuollin 1950 lohkamis go 1930 lohkamis. Dása sáhttet váikkuhan vuogit movt leat dieđuid čohkken. 1930 olmmošlohkan lei mañemus go atne objektiivva eavttuid gillii ja šaddanvuolgagii. 1950 ges lei olbmuid iežaset duohken movt muitaledje ja movt sii iežaset identifiserejedje. Geográfalaš guovllut gos dakkár gažaldagaid jerre lei dasa lassin unnon 1950 lohkamis 1930 lohkamii. Danne ledje unnit olbmot geat ožžo gažaldaga sámegiela birra 1950.

Manne galggašii sámegielagiid lohku njiedjat dan dihte go rievdatedje objektiivvalaš eavttuid olbmuid iežaset muitaleapmái 1950? Dat sáhtii dáhpáhuvvat jus lei unnit árvu leat sámegielagiin 1950, ja mánggas dasto eai áigon diedihit iežaset sápmelažžan dahje hupme sámegiela. Mañnil soađi lei oddasit huksema áigi, ja dárogiella lei mángasa mielas čadnon odasmahttimii, juoga maid oddasit huksen mielddisbuvttii, seammás go sámegiella gulai geafivuhtii ja ovddeš áigái. Diet bođii lassin dasa go sápmelaččat heajuhuvve čearddalašvuoda dihte, juoga mii lei dábálaš gitta nuppi máilmmi soađi rádjái.

Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ledje ieža maid eahpesihkkarat dolle go 1950 olmmošlohkama dieđut deaivása. Go dien lohkama guorahalle, de ledje doaimmahagas dan oaivilis 1956 ahte muhtimat leat diktán almmuheames sámegiela geavaheami ruovttus.

Mángga suohkanis sáhttit buriin ákkain imaštallat 1959 loguid, ovdamearkka dihte Gáivuonas, Návvuonas ja Čuđegiettis, gos sápmelaččaid lohku orru leamen beare unnán. Orru leamen nu ahte muhtimat, geat livčče galgan almmuhit iežaset sámegielagiin, leat almmuhan iežaset hupmat beaivválaččat dárogiela. (Norges offisielle statistikk XI 236 1956:22)

Okta stuora oassi álbmogis dain árbevirolaš sámi ássanguovlluin ledje mánggagielaga. Sáhtii leat váttis sidjiide, geat galge lohkat, sirret geat gulle guđege giellajovkui. Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ledje oalle ollu (váttis) njuolggadusat movt galge sirret daid iešguđetge dilálašvuodaid, muhto movt čadahedje lohkkiid praktihkalaččat dien mánggagielatvuoda? Dien sáhttit mii gávnnahit go geahččat lohkamiid soaitáhagas.

Mánja boares olmmošlohkama Norggas leat dál digitaliserejuvvon ja biddjon internehtii (geahča *digitalarkivet.no*). Diet addá vejolašvuoda ohcat olmmošlohkamiid ja nu beassat dieđuid geahččat soaitáhagas. Oddaseamos olmmošlohkan, maid dieinna lágiin beassat geahččat lea 1910 lohkan. Lean geahččan movt guokte dovddus sámi politihkkara, Daniel Mortensson ja Isak Saba, leigga registrerejuvvon 1910. Dasto lean geahččan movt lohkki lea registreren skuvlamánáid giela skuvlainternáhtas Njávdamis Finnmárkkus. Njávdan lei guovlu gos ledje earenoamáš mánja giela, ja dat lei hui dábalaš leat mánngagielat (nuortalašgiella, davvisámegiella, kvenagiella, dárogiella ja ruoššagiella).

Daniel Mortensson ii orron guhkin eret Elgås, mii dál lea Engerdal suohkan Hedemárkkus. Su eatnigiella lei lullisámegiella. Sus lei oahpaheaddjioahppu, ja son lei earenoamáš dárrolaš ja čeahppi čállit dárogillii. Mortensson lei čoahkkinjodiheaddji dan vuosttaš davviriikkalaš sámepolitihkalaš čoahkkimis 1917. Olmmošlohkamis son ii leat čállon ahte lea sámegielat. Sutnje ii leat mihkkege merkejuvvon giela vuollái. Iige su bearaš leat čállojuvvon leat sámegielagin 1910, vaikko mii báikkálaš dieđuid mielde diehtit ahte su mánat hupme sámegiela. Ii lean dušše Daniel Mortensson gii ii lean merkejuvvon ahte lea sámegielat dahje dárogielat olmmošlohkamis 1910, go lei okta eará sámegielat sámepolitihkkár dien áiggis, gii lea registrerejuvvon “n”, mii mearkaša norsktalende dahje dárogielat (ja dušše dárogielagiin). Son lei stuoradiggeáirras Isak Saba, gii čálii sámi našunálalávлага *Sámi soga lávlla*. Vaikko leage dárogiella čállon su áidna giellan, de eará oktavuodain diehtit ahte su eatnigiella lei davvisámegiella.

Eará soaitáhat geahččan olmmošlohkamis 1910 čájeha ahte mánat, geat orro skuvlainternáhtas Njávdamis Máttá-Várjjagis Finnmárkkus, leat buohkat čállojuvvon dárogielagiin. Lei danne go sii hupme dárogiela dan botta go orro skuvlainternáhtas, juoga maid leat čállán mearkašansadjái olmmošlohkamis. Ruovttus sii gal sáhtte hupmat eará giela, muhto dat gielat eai leat registrerejuvvon lohkamis⁵.

Diet soaitáhat geahččamiin 1910 čájehuvvo ahte sámegielat gehččojuvvo heajubun maiddái olmmošlohkamiin *ovdal* 1950. Dat viiddis

⁵«Bodde det samer i Tromsø? Hva folketellingene forteller – og ikke forteller.» («Orro go sápmelaččat Tromssa? Maid álbmotmuitalusat mitalit – ja eai mital») artihkkalis atná Lars Ivar Hansen álbmotmuitalusaid Tromssa guovllus vuodđun čájehan dihte man eahpeluohtehahtti dat boares álbmotmuitalusat sáhttet leat, jus galgat dain gávdnat sápmelaččaid ja sámegielagiid dán áigásaš ipmárdusas čearddalašvuodas ja eatnigielas. (Hansen 2013).

máŋggagielatvuohta sáhtii leat dagahan registrerema váttisin. Statistihkalaš guovddášdoaimmahat čálii dan birra 1956:

Sihke dat ahte sirret joavkkuid giela vuodul ja šaddovuolgaga ektui šattai váddásit dađi mielde go áigi golai. Sápmelaččat ja kvenat seahkánedje dađi mielde dáččaiguin, ja sápmelaččat ja kvenat maid ieža seahkánedje. Servodatovdáneapmi lea dasa lassin mielddisbuktán ahte leat eambo sápmelaččat ja kvenat geat hupmet dárogiebla lassin iežaset gillii. (Norges offisielle statistikk XI 236 1956:20)

Maŋemus go olmmošlohkamis lei gažaldat giela birra lei 1970. Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ráhkadedje 1978 dakkár guorahallama, mas ledje gažaldagat ja vástádusat sámi gullevašvuoda birra 1970 olmmošlohkamis. Lei Vilhelm Aubert gii čađahii dien guorahallama. Aubert ákkastalai dás ahte maiddái 1970 lei (roavva) spiehkasteapmi, go eai lean nu oallugat geat almmuhedje iežaset sámebiebla ja čearddalašvuoda birra, dan sivas go olbmot almmuhedje iežaset gullat baicca dáčča álbmogii dan sadjái go sápmelažžan. Sivvan maid son oaivvilda leat dan “vearuraporteremii”, lei ahte leat sápmelažžan heajuhuvvui viidát Davvi-Norggas. Gažaldat sápmelaš gullevašvuoda birra jerrui 1970 dušše Davvi-Norggas.

Aubert árvvoštalai loguid vuodul 1970-olmmoš lohkamis ahte sáhttet leat birrasii 40 000 olbmo Norggas “...jus eallineavttus juoga ládje lea sámivuoha duogážiš.” Son čielggadii hui dárkilit movt son lei bohtán juste dien lohku, muhto deattuhii maid man eahpesihkkaris logut dat ledje.

1970 logut leat dál nu boarrásat ahte daid ii sáhte šat atnit vuodđun almmolaš sámebiebla plánemii. Muhto Aubert árvvoštallojuvvon logut leat ain anus juoga man nu sivas. Hui oallugat leat maŋŋil čujuhan juste lohku 40 000, go galge čállit sápmelaččaid birra Norggas, ja čujuhuvvo juste dien lohku dego diet livčče doallevaččat. Dasa ahte maŋit áiggis atnit Aubert loguid lea Torunn Pettersen čielggadan loguid kritihkalaš artihkkalis ”Samene i Norge. 40 000 i 40 år?” («Sápmelaččat Norggas. 40 000 40 jagi?») *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 5.*

Maŋŋil 1970 lohka ii leat leamaš gažaldat giela birra olmmošlohkamiin Norggas. Ja dál eai šat čađahuvvo eambo olmmošlohka Norggas. Lohkamat dás duohko ráhkaduvvojit hálldahuslaš ja statistihkalaš registariid vuodul. Nu šaddá maid bohtteáiggis veadjemeahtun atnit olmmošlohkamiid vuodđun, jus

galgá oažžut vástádusa man oallugat ipmirdit, hupmet, lohket ja čállet sámegiela, gos sii orrot ja man boarrásat sii leat.

2.1.3 Logut eará guorahallamiid vuodul

Sáhttet maid eará vuogit go olmmošlohkamiid geavahit, go galgá rehkenastit sámegielaigiid logu Norggas. Dalá Sámi giellaráđdi dingui birrasiid duhátjahkemolsuma ovttá dutkanraportta sámegiela geavaheami birra Norggas. Dás áiggui giellaráđdi geahččalit oažžut ovdan man ollu ledje sámegiela dien áiggi. Raporta mii bođii (Ravna 2000), lei čadahuvvon jearahallanskoviid ja telefonjearahallamiid bokte. Válljejuvvui geográfalaš guovlu gos ledje buot suohkanat Finnmárkkus, Tromssa fylkkas ledje Návvuotna, Ráisa, Gáivuotna, Ivgu, Omasvuotna, Orješ-Ráisa, Beardu, Siellatgiela, Skánit ja Loabát ja Nordlándda fylkkas ges ledje Dielddanuorri, Evenášši, Divttasvuotna, Hápmir, Árborde ja Grane suohkanat, Davvi-Trøndelagas ges ledje Ravrvihke, Lierne ja Snoasa suohkanat, Lulli-Trøndelagas Røros ja Engerdal fas Hedemárkku fylkkas.

Diein guovlluin válljejuvvojedje 11 523 telefonnummára, maida ringejedje. 1480 nummaris eai vástidan, vaikko geahččaledje guđa geardde ringet. 4292 dan reasta nummaris eai háliidan vástidit giela birra gažaldagaid. Dat mearkkaša ahte oktiibuot ledje 5751 olbmo geat ledje mielde iskkadeamis ja vástidedje gažaldagaid.

Vástádusat čájehedje ahte 4797 olbmo 5751 olbmos geat vástidedje, eai ipmirdan sámegiela. Dasto čadahuvvui čiekŋalit jearahallan giellamáhtu birra dan measta 1000 sámegiela geat ledje mielde iskkadeamis. Sin gaskkas, geat eai lean sámegiela, válljejuvvojedje summá sullii 1000 olbmo geat jearahalle giellamiellaguottuid birra.

Dieid dieđuid vuodul, mat bohte ovdan dán iskkadeamis, rehkenasttii Ravna (2000) ahte ledje eambo go 16 000 olbmo badjel 18 jagi geat ipmirdedje dábálaš beaivválaš sámegiela dan geográfalaš guovllus gos iskkadeapmi čadahuvvui. Go de lasiha dan árvvoštallojuvvon logu sámegielaiguin vuollel 18 jagi ja oktiibidjá man oallugat ipmirdit sámegiela eará guovlluin go dat mat ledje iskkadeamis mielde, de gávnnahii Ravna (2000) ahte ledje 25 000 olbmo Norggas geat ipmirdedje beaivválaš sámegiela. Dain ledje, nugo bođii ovdan vástádusain, gávccii proseanta geat dušše ipmirdedje sámegiela, muhto eai hupman ieža giela. Dieid dieđuid vuodul árvalii raporta ahte 2000 ledje Norggas 23 000 geat máhtte sámegiela hupmat *juoga man nu dásis*.

Lea metodalaš váttisvuotta čadahit iskkadeami dien vuogi mielde. Sierra gihpagis mii bođii mielddusin Ravna (2000), guorahalai sosiolingvistica Tove

Skutnabb-Kangas muhtin daid váttisvuodaid (Skutnabb-Kangas 2000). Dasa guoská earenomážiid váttisvuohta dan ektui movt lea válljen ja veahá vel movt daid sirre. Vaikko vel leat ge metodalaš váttisvuodát, de lea Ravna 2000 čadahán dan vuđoleamos iskkadeami mii lea dahkkon min áiggis, ja Skutnabb-Kangas lea leamaš positiivvalaš dan bargui mii lea dahkkon.

Sámi giellaráđđi galggai iežas njuolggadusaid mielde ráhkadit dilálašvuodaráportta juohke njealját jagi ja addit dan Sámediggái. Sámi giellaráđđi heittihuvvui 2002 ja Iskkadeapmi Ravna (2000) ii šaddan šat čuovvoluvvot sullásaš dutkamiiguin maŋŋil. Danne diehtit unnán movt dilli lea rievdan maŋŋil 2000.

Norga lea searvan *Eurohpá lihttu unnitlogu- dahje guovllugielaide*, ja Eurohpáráđđi iskka jeavddalaččat movt lihttu doahttala dain iešguđetge riikkain. Eurohpáráđđi lea cuiggodan dán oktavuodas Norgga stáda, go sis eai leat *ođasmahttojuvvon* logut sámegeielagiin. Vástádussan dien cuiggodeapmái čálii Ođasmahttin- hálddahus ja girkodepartemeanta 2011 ahte sii dalle ledje fárrolaga Máhttodepartemeanttain váldán ovddasvástádusa ráhkadit ođđa ráportta, mas galget “kártet gielladili sámi álbmogis indiviidadásis”. Sii čálle:

“Ulbmil dainna iskkademiin lea oaidnit man oallugat máhttet daid iešguđetlágan sámegeielaid njálmmálaččat ja čálalaččat, ja makkár oktavuodain atnet giela, ja man ollu sámegeiella adno ovttasbargogiellan mánáidgárddiin, skuvllain, bargguin, oahpahusain, astoáiggiin, báikkálašservodagain ja eaktodáhtolaš dahje politihkalaš bargguin.

Boađus iskkadeamis lea jurddašuvvon leat vuodđun giellaplánemii juohke dásis servodagas, nugo stáda, regiovnnaid ja suohkaniid dásis. Boađus galgá adnot ráhkadit ja álggahit doaibmabijuid mat galget bisuhit ja ovdánahttit sámegeielaid”.

(Ođasmáhttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta 2011)

Diet plánejuvvon iskkadeapmi čadahuvvui, ja ráportta bođii 2012 (Solstad 2012). Makkár rievdamiid gávnnaheđje dan guoktenuppelohkái jagis mat ledje gollan dan rájes go Ravna 2000 ráporta ilmmat?

Solstad (2012) čujuhii siidu 27 Ravna (2000) ja namuhii muhtin headjuvuodaid mat ledje dahkkon dan namuhuvvon ráporttas. Viidásit daddjo Solstad (2012) ahte dieid headjuvuodaid ja “daid rámmaid maid siskkobeaalde dát guorahallan ferte čadahuvvot”, de lea buoremus válljet informánttaid eará vuogi mielde go dat maid Ravna (2000) lea dahkan. Nubbi vuohki lei sáddet jearahallanskovi sidjiide geat ledje čálijuvvon Sámedikki jienastuslohkui 2012. Ággan dasa lea ahte “Doppe leat sápmelaččat geat dovddastit iežaset sápmelažžan ja sidjiide

soaitá de maid leat lunddolaš vástidit dakkár jearahallanskovi go dás lea sáhka” (Solstad 2012:26)⁶.

Solstad välljii 5000 dan 14000 gaskkas geat leat iežaset čálihan Sámedikki jienastuslohkui. *Buot* jienastuslogu julevsápmelačča ja lullisápmelačča ožžo reivve gažaldagaiguin. Davvisápmelaččaid guovllus gal välljejuvvojedje.

Ledje lagabui 40 proseanta geat vástidedje. Unnimus vástidedje lulli- ja julevsámi guovlluin (Solstad 2012:11).

Solstad (2012) gávnnašii máŋga miellagiddevaš fuomášumi. Muhto daid sivaidda geažil mat leat juo namuhuvvon, de ii sáhtán dán raportta čatnat oktii dainna mii ovdal lei dahkkon, ja de ii sáhtán bohtosiid buohtastahttit Ravna 2000. Solstad 2012 raportta šattai de dilálašvuodaraporta sierra eavttuid vuodul gielladili birra dain birrasiid 14 000 olbmo gaskkas, geat 2012 leat eaktodáhtolaččat leat iežaset dieđihan Sámedikki jienastuslohkui.

Almmolaš giellaplánema dihte lea hui mávssolaš sáhttit čuovvut mielde movt giellageavaheaddjit lohku rievddada guhkit áigge badjel, nugo Eurohpáráđđi maddái cuiggodii 2011. Muhto diekkár rievddademiid lea veadjemeahttu gávnnaš go buohtastahtá daid dutkanraporttaid mat leat čállon.

2.1.4 Loahppaárvoštallama mearkkašumit sámegielagiid logus

Sii geat UNESCOS ja *Ethnologue* barget áitojuvvon gielaiguin, dárbašit seamma ládje go earát luohtehahti gálduid go galget ráhkadit statistihkaid. Go diekkár gáldut eai gávdno, de ferte dohkkehit dan buoremusa mii gávdno, ja nu leatge neahttabáikkit UNESCO *Atlas of the World's Languages in Danger* ja *Ethnologue* čohkken dieđuid iežaset statistihkaide sámegielaid birra. Dieid árvvus adnon gálduid logut sámegielaid birra, eai leat goitge eambo dahje unnit luohtehahti go logut maid sáhtá gávdnat ollu eará gálduin. Váttisvuolta lea ahte diet neahttabáikkit leat nu árvvus adnon lohkkiide ahte sin logut leat sihkkaris logut, vaikko eai leat ge dan.

Sámegiela birra dieđut boares olmmošlohkamiin ferte dulkot ovdal go daid sáhtá almmuhit. Vaikko movt dál de dulkoš olmmošlohkamiin 1890 logus gitta 1970, de čájehit dat ahte dien áigodagas lea leamaš giellamolsun sámegielas dárogillii máŋgga bearrašis ja gilis Norggas. Vilhelm Aubert gii guorahalai

⁶ Vuogit leat ollu vuđoleappot válddáhalla ja čilgejuvvon Solstad 2012 go dat mii dás lea refererejuvvon.

1970-lohkama, čálii maid dan birra loahppaárvvoštallamis. Eai maŋŋil ge leat dutkanraporttat lohkan eará. Diet giellamolsun lea maid dat seamma go maid báikedovdit sáhttet mitalit. Mis eai leat goitge sihkkaris logut man viiddis dat giellamolsun sámegeielas dárogillii lea leamaš. Eatge dieđe juste goas dat álggii, eará go dan ahte jáhkkimis álggii iešgudet áiggis iešgudet guovllus.

Maŋŋil 1970 olmmošlohkama lea Ravna 2000, gii lea čadahán vuđoleamos iskkadeami gávnnahit sámegeielagiid obbalaš logu Norggas. Diet raporta čoahkkáigeassá ahte duhátjahkemolsumis sáhtte leat sullii 23 000 olbmo Norggas geat máhtte hupmat muhtin sámegeiela juoga man nu dásis. Maŋŋil 2000 eai leat čadahuvvon iskkadeamit mainna daid loguid sáhttá buohtastahttit. Danne eat dieđe movt dat lea viidásit rievdan.

Eai leat álo biddjon seamma definišuvnnat vuodđun dasa geat leat lohkkon sámegeielagin. Ravna 2000 lea meroštallan ahte muhtin lea sámegeielat jus sáhttá čuovvut beaivválaš ságastallamis mielde sámegillii. Dien meroštallama dihte lea ollu stuorit joavku, go dat mii ovdal lei dábálaš lohkat olmmošlohkamiin.

Lea váttisvuohta go iskkadeamit eai dahkko jeavddalaččat ja dakkárat maid sáhttá buohtastahttit, nu ahte sáhttá čájehit man guvlui sámegeielagiid lohku rievdá. Eurohpáráddi lea cuiggodan Norgga eiseválddiid dainna váilevašvuodain Norgga minoritehtapolitiikkas, ja Norga ferte gávnnahit movt čoavdá dán ášši.

2.2 Sámegeiela giellasirdin ruovttuin

Lea mearkan ahte unnitlogugiella lea ealas go buolvvaid gaskkas oahpahuvo eahpeformálalaš vuogi mielde ruovttuin. Jus okta giella ii oahpahuvo bearrašiin ruovttuin, de lea giella sakka áitojuvvon. Bidjat doaibmajuid johtui nannen dihte giella ii leat nu ollu ávki, go dat ahte giella hupmet beaivválaččat ruovttuin bearrašiid siskkobealde. Danne lea gažaldat jus giella oahpahuvo ruovttuin hui mávssolaš buot almmolaš giellaplánemii.

Go Aubert lei guorahallame 1970 olmmošlohkama (ovdalis namuhuvvon), de čálii son ná dan ektui go oahpahit sámegeiela ruovttuin dan áiggis:

”Av dette materialet er det nærliggende å slutte at to samisktalende foreldre stort sett er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for at barna skal vokse opp med samisk som morsmål.” (Aubert 1978:53)

Dahje sámegillii: «Dán materiála vuodul lea hui jáhkehahtti ahte guokte sámegiela váhnema leaba mávssolačča, muhto ii fal doarvái eaktun, jus mánát galget bajásšaddat sámegiela eatnigiellan.»

Eará sániiguin dadjat: 1970 logus Norggas lei dainna lágiin ahte jus lei dušše nubbi váhnen gii humai sámegiela, de lei hárve ahte son oahpahii giela mánáide. Jus goappaš váhneamat leigga sámegiela, lei stuorit vejolašvuotta ahte soai humaiga sámegiela mánáiguin, muhto goitge ii lean dat ge áibbas sihkar.

Dál lea guhkes áigi mannan dan rájes go Aubert dien čálii. Okta guovddáš gažaldat lea jus diet vuohki movt oahpahit sámegiela buolvvaid gaska lea rievdan jagiid manjil. Gávdnojit dutkammat mat leat guoskkahan dien gažaldaga.

2.2.1 Davvisámegiela giellasirdin Finnmárkkus 1967 – 1985

Yngve Johansen čadahii 1980- ja 1990-logus guokte stuorit (ja dakkára maid sáhtta buhtastahttit) jearahallaniskadeami Finnmárkkus nuoraidskuvlla ohppiid gaskkas (Johansen 1986 ja Johansen 1999). Iskkadeapmi lei lášmmohallama, skuvlamovtta ja čearddalašvuoda birra. Giella ii lean váldofáddán goappáge iskkadeamis, muhto skovis, mii sáddejuvvui 1572 nuoraidskuvlaoahppái Finnmárkkus 1983 ja 1999 sáddejuvvui 1491 nuoraidskuvlaoahppái fylkkas, jerrui maid giellamáhtu birra ja makkár giela duohtavuodas hupmet olbmáiguin. Fárrolaga Nils Dannemarkain almmuhii Johansen 2001 artihkkala gos guorahalaiga ja buhtastahtiiga dan guokte iskkadeami. Artihkkala namma lei: ”Ungdomsskoleelever og språkvalg i Finnmark i 1982/83 og 1998/99” (Dannemark og Johansen 2001) ⁷ (dahje sámegillii: “Nuoraidskuvlaoahppit ja giellaválljen Finnmárkkus 1982/83 ja 1998/99”).

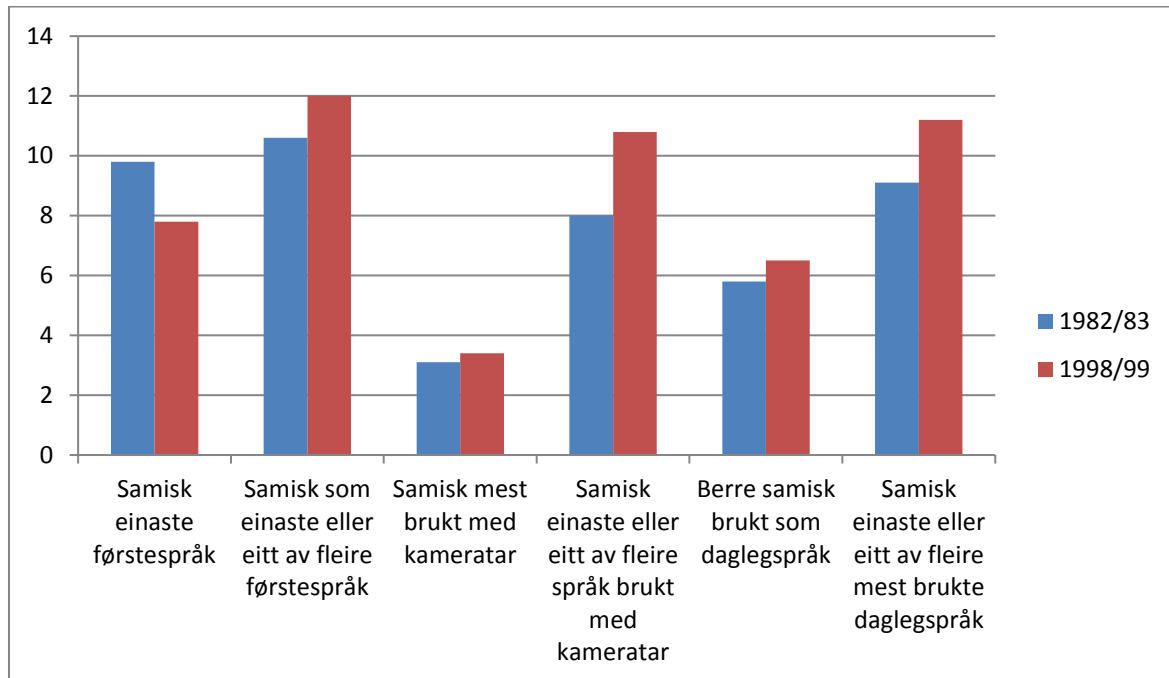
Ledje sullii 80 proseanta ohppiin geat vástidedje goappaš iskkademiin, ja logut berrešii addit juogalágan vuodu dadjat movt vejolaš giellarievdamat leat nuoraid gaskkas Finnmárkkus leamaš 1980 ja 1990- loguin.

Govva 1 dás vuollelis čájeha movt soai leaba buhtastahttán vástádusaid giellaanu ruovttugiela ja olbmážiid gaskkas 1998/99 ja 1982/83⁸.

⁷ Geahča maidái Dannemark, Nils (2000). ”Nuoraidskuvlaoahppit ja giellaválljen Finnmárkkus 1992/83 ja 1998/99” I *Sámegiela dilli skuvllas ja lagasservodagas*. Kárášjohka: Sámediggi. S. 45 - 57

⁸ Govva lea Dannemark og Johansen 2001:45 mielde.

Govva 2.1 Davvisámegiella vuosttašgiellan ja Finnmárkku nuoraidskuvlaohppiid beaivválašgiella 1982/83 ja 1998/88⁹

1982/83 muitaledje 9,8 % ohppiin ahte sámegiella lei sin áidna ruovttugiella. Diet proseanta njeijai 7,8 % 1998/99. Jus mii bidjat vástádusaid oktii go daddjo ahte “sámegiella lea áidna vuosttašgiella” ja “sámegiella lea okta moatti vuosttašgielas”, de gávdnat ahte vuosttašgiella proseanta lassánii 10,6 1982/83 gitta 12 1998/99. Maiddái dát raporterejuvvon giellageavaheapmi olbmáid gaskkas lassánii seamma ládje 1982/83 gitta 1998/99 Dannemark ja Johansena (2001) loguid vuodul.

Giellamáhttu ja giellaatnu nuoraidskuvlaohppiid gaskkas lea váikkuheaddjin makkár giela oahppit ohppe ruovttus mánnán. Sii geat vázze nuoraidskuvllas skuvlajagis 1982/83, leat riegádan áigodagas 1967/1969, ja sii geat vázze nuoraidskuvllas 1998/99, leat riegádan áigodagas 1983-1985. Govva 1 orru čájeheame ahte sámegiellaatnu njiedjan ruovttuin bisánii muhtumin 1980-logus. Dannemark ja Johansen (2001) logut čájehit movt raporterejuvvon sámegiella atnu lea proseanttaid mielde lassánan dien áigodagas. Čálliguovttos čoahkkáigeassiba nuoraid sámegiella geavaheami birra ná:

⁹ Oahppit Guovdageainnu nuoraidskuvllas/ Kautokeino barneskole eai leat mielde dan vuoddomateriálas.

“Lohkomateriála orru čájeheame ahte dat ovdána proseanttaid mielde. Orru maid nu ahte eambo mánát ohppet dál guokte giela guovttegielat bearrašiin go 1982/83. 1982/83 lei dávjá dárogiella välljejuvvui áidnagiellan sámi-dáru ruovttuin, seammás go informántat dan manjit iskkadeamis leat eambo diedihan iežaset guovttegielagin. Lei stuorit proseantaoassi informánttain geat 1998/99 diedihedje iežaset aktiivvalaččat atnit sáme giela.” (Dannemark ja Johansen 2001:41)

Ahte sáme giellageavaheapmi nuoraidskuvlaagis lassánii, seammás go ledje unnit geain lei sáme giella áidna ruovttugiellan, sáhtta mearkkašit ahte okta dehálaš oassi lea rievdan dan áiggis manñil olmmošlohkama 1970. Aubert čálii, nugo leat oaidnán, ahte 1978 orui nu ahte sáme giella áidna ruovttugiellan lei “dárbbášlaš eaktu”, jus mánáide galggai oahpahit sáme giela. Logut Dannemark ja Johansena (2001) sáhtta mearkkašit ahte sáme giella 1980- logus álkibut sáhtii oahpahuvvot guovttegielat bearrašiin go 1970-logus. Soittii ahte dalle dohkkehuvvui buorebut jus eadni ja áhčči humaiga goabbat giela iežaska mánáiguin?

Muhto diet proseantaerohus Dannemark ja Johansena (2001) artihkkalis lea unni. Lassáneapmi ohppiid gaskkas geat hupme sáme giela vuosttašgiela dásis lei 1,4%, ja diet erohus lea beare unni jus galggašeimmet sáhttit lohkat ahte dat duođai lei ovdáneapmi. Danne fertet Dannemark ja Johansena loguid geahččat eará kvantitatiivalaš iskkademiiguin, mat maid sáhttet dadjat juoidá bearrašiid sáme giela oahpaheamis.

2.2.2 Miellaguottuid rievdan sáme giella giellasirdimii

Dat mii dalle gohčoduvvui “stáda oahpahuskantuvra” Nordlánddas, Tromssas ja Finnmárkkus, álggahedje 1996 fárrolaga Sámi oahpahusráđiin guorahallat makkár eavttut leat oahppat sáme giella nubbingiellan vuodđoskuvllas Norggas. Raporta dan iskkadeamis almmuhuvvui 1998 ja sisttisoalai ollu tabeallaid ohppiid gielladilálašvuodain dan namuhuvvon joavkkus (Todal 1998). Dán oktavuodas sáddejuvvui jearahallanskovvi *buot* ohppiide, geain lei sáme giella nubbingiellan Norggas 4.klássas gitta 9.klássii (vuodđoskuvla lei dien áiggis ovcci jagi). Sihke ohppiide, váhnemiidda ja oahpaheddjiide sáddejuvvui skovvi. 69 proseanta ohppiin ja váhnemiin vástidedje jearahallamis, ja oahpaheadjit vástidedje 77 proseanta.

Dien jearahallamis jerrui váhnemiin man bures sii máhtte sámegiela ja man mutto sii oahpahedje giela mánáidasaset ruovttus. Váhnemat vuodđoskuvlaohppiin, geain sámegiella lei nubbingiellan, almmuhedje 48 % etniin ja 43 % áhčiin ahte sii ieža hupme sámegiela “oalle bures” dahje “hui bures”. Muhto dušše 5 % dain seamma etniin ja 4 % dain seamma áhčiin lohke ahte sii hupme “eanemus sámegiela” dahje “aivve sámegiela” iežaset mánáiguin ruovttus (Todal 1998:62-66). Todal (1998) logut gustojit davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii oktii Norgga bealde ráji.

Birrasiid 40 % sámegiela nubbingielaohppiin vuodđoskuvllain Norggas 1996 lei eadni dahje áhčči (dahje goappašagat), geat iežaset mielas hupme sámegiela bures, muhto geat goitge eai hupman giela iežaset mánáiguin. Muhto diet váhnemat fertejit goitge háliidan mánát galge oahppat sámegiela, go eaktodáhtolaččat ledje mánáide välljen sámegiela skuvlafágan. Diet eahpekonsekveanta doaibmaminsttar sáhttá čilgejuvvot dainna lágiin ahte mánggagielat váhnemat välljejit giela mánáidasaset go mánát leat smávvát. Diet giellageavahus, mii bođii ovdan iskkadeamis dan mañemus viđa skuvlajagi mánáin vuodđoskuvllas 1996, váikkuha dasa movt ruovttuin välljejedje dahkat 1981 gitta 1996. Maññil sáhttet guottut sámegiela ektui rievdan váhnemiin.

Logut Todal (1998) čájehit maiddá ahte muhtin oassi sámegielat váhnemiin 1980-logus eai oahpahan sámegiela mánáidasaset, muhto muhtimat goitge 1990-logus rievdatede guottuid ja välljejedje sámegiela skuvlafágan iežaset mánáide, vai sii goitge ohppet sámegiela.

Todal (1998) loguid vuodul lea veadjemeahtun dadjat maidige man stuora oassi sámegielat váhnemiidda dat guoskái Norggas, go mii eat dieđe maidige man ollu sámegielat váhnemat leat oktiibuot. Logut mitalit dušše veahá dan joavkku birra geat aktiivvalaččat välljejedje sámegiela nubbingiellan skuvllas 1996, ja juste diein bearrašiin galggai giellaválljen mearkkašit ahte guottut sámegiela ektui leat rievdan viđenuppelohkái jagis 1981 rájes gitta 1996 rádjái. Diekkár vejolaš rievdan guottuin doarju ge Dannemark ja Johansen 2001 loguide, mat čájehit dien áiggi tendeansa.

2.2.3 Sáme giela giellasirdin duhátjahkemolsumis

Dás badjelis lea mitaluvvon Ravna (2000) giellaiskkadeami birra maid Sámi giellaráđdi álggahii. Diet iskkadeapmi čohkkii maiddá dieđuid giellaoahpaheami birra ruovttuin. Ravna (2000) gávnnašii ahte sámegielat

informánttat, geain ledje mánát, almmuhedje 34 % ahte sin mánát eai máhte sámegiela. Diet guoskkahii váhnemiid, geain ledje “mánát juohke agis”. Diet čájeha ahte giellarievdan sámegiela dárogillii dáhpáhuvai oalle ollu ruovttuin.

Okta beroštahti fuomášupmi maid Ravna (2000) gávnnahii lei ahte dilálašvuohta orui dego rievdamme áigodagas jahkeduhátmolsuma rádjái. Sámegiela váhnemat, geain ledje mánát *vuollet* 18 jagi, almmuhedje 42 % ahte sin mánát hupme sámegiela “hui bures”. Sis geain ledje mánát *badjel* 18 jagi, lohke 28 % iežaset mánáid hupmat hui bures sámegiela (Ravna 2000:33-36). Dieid loguid ferte dulkot nu ahte 2000 lei tendeansa sámegiela váhnemiin oahpahit giela ollu eambo go ovdal. Mánát, geat ledje 2000 vuollet 18 jagi, ledje riegádan gaskal 1982 ja 2000. Rievdamme ferte dáhpáhuvan dien áiggis.

Ravna (2000) loguid dulkon lea das gitta man doallevaččat leat su válljejuvvon gáldut iskkadeamis, muhto Ravna (2000) logut heivejit oktii, nugo mii oaidnit, tendeanssaide loguide sihke Dannemark ja Johansen (2001) ja Todal (1998).

2.2.4 Davvisámegiela giellasirdin Sámi jienastuslogu jienasteddjiid gaskkas 2012

Dutkit Solstad (2012) raporttas, mii lea lagabui čilgejuvvon ovdalis, jerre maiddái informánttain sin giellamáhtu birra. Diet raporta lei olbmuid birra, geat 2012 diedihedje iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Dušše sii geain lea jienastanvuoigatvuohta, leat jienastuslogus, danne ii lean oktage informánta vuollet 18 jagi.

Tabella 2.4 vuollelis čájeha man stuora proseanta Solstad 2012 informánttain ipmirdedje davvisámegiela guđa iešguđet ahkejoavkkus.

Tabealla 2.4 Man bures ipmirdat don davvisámegiela? Proseanttaid mielde ja joavkkuide juhkon agi mielde 2012¹⁰.

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, buot dilálašvuodain	41	35	34	43	44	61	41
Juo, ollu (go guoská oahpes áššiide)	12	18	16	16	15	21	16
Dušše veahá oahpes dilálašvuodain	22	23	22	20	22	10	20
In baljo veaháge, sáhtán dovdat soames sáni	25	25	28	21	19	9	22
Supmi %	100	100	100	100	100	100	100
Logut	115	198	258	304	255	106	1236

Tabealla speadjalastá giellasirdima mii bearrašiin lea davvisámegielas dárogillii. Buot stuorimus proseanta sis, geat ipmirdit sámegiela “buot dilálašvuodain”, gávdnat sin gaskkas geat ledje badjel 70 jahkásačča 2012 (61 %). Diet proseanta lea ollu unnit nuorat buolvvas, earenoamáziid sin gaskkas geat 2012 ledje gaskal 30 ja 50 jahkásaččat. Dasto lea fas alladit proseanta, geat ipmirdit sámegiela “buot dilálašvuodain”, sii gaskkas geat ledje gaskal 18 ja 30 jagi.

Tabealla 2.4 lea moalkát sirrejuvvon joavkkuide. Sáhtta leat váttis diehtit mii lea erohus sin gaskkas geat ipmirdit sámegiela “juohke dilálašvuodain” ja sii geat leat vástidan ahte ipmirdit “ollu sámegiela”. Ja mii de lea erohusaid sis geat leat vástidan ahte ipmirdit “dušše veahá” ja sii geat “eai ipmir baljo maidige”? Jus galgat dahkat joavkkuid čielgaseabbon, de sáhttit unnidit logu njealjis guvtežii. Vuosttaš jovkui bidjat sin geat iežaset lohket bures ipmirdit sámegiela ja nubbái fas sin geat máhttet unnán dahje eai maidige. Dasto oažžut bohtosa nugo tabealla 2.5 čájeha dás vuollelis:

Tabealla 2.5 Man bures ipmirdat don davvisámegiela? Proseanttaid mielde ja juhkkjuvvon agiide

	18+	30+	40+	50+	60+	70+
Bures dahje oalle bures	53	53	50	59	59	82
Veahá dahje ii maidige	47	48	50	41	41	22
Supmi %	100	101	100	100	100	100
Lohku	115	198	258	304	255	106

¹⁰ Tabealla lea Solstad 2012:130-132 mielde.

Tabealla 2.5 čájeha ain čielga giellarievdama. Sii geat eanemusat ipmirdit sámegiela, leat badjel 70 jahkásaččat. Sin gaskkas ledje 82 % geat lohke iežaset ipmirdit sámegiela “bures”. Nuorabuid gaskkas lea unnit proseanta. Buot unnimus lei proseanta sin gaskkas geat ledje gaskal 40 ja 50 jagi, ja dás lea 50 % geat almmuhedje iežaset ipmirdit davvisámegiela bures. Dát čájeha ahte lea dáhpáhuvvan giellamolsun.

Sii, geat leat badjel 40 jagi, lea alit proseanta geat ipmirdit davvisámegiela bures go sin gaskkas geat leat gaskal 40 ja 50 jagi, muhto erohus lea dušše 3 %. Diet mearkkaša ahte giellamolsun lea bisánan.

Tabealla 2.6 dás vuolábealde čájeha proseanttaid mielde juohkáseami sis geat 2012 vástidedje ahte máhtte *hupmat* davvisámegiela.

Tabealla 2.6 Man bures *humat* don davvisámegiela? Proseanttaid mielde ja juhkon agi mielde 2012.¹¹

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, lea áibbas lunddolaš	36	32	28	40	43	63	39
Juo, eanas manná bures	7	6	9	10	13	15	10
Dušše muhtin dilálašvuodain	23	29	20	21	20	9	21
In, dušše soames sáni	34	33	43	29	24	12	30
Supmi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	115	198	258	304	255	106	1236

Logut tabealla 6 čájehit seamma tendanssa máhttit *hupmat* davvisámegiela, nugo tabealla 4 čájehii ahte ipmirdit giela. Dat informántat geat ledje badjel 70 jahkásaččat, ledje sii gudet eanemusat lohke iežaset *hupmat* giela. Diet proseanta njejjai dain nuorat ahkejoavkkuin, ja unnimus proseanta lei informánttain gaskal 40 ja 50 jagi. Dasto ledje eambbogat geat *hupme* sámegiela sin gaskkas geat ledje 18 ja 40 jagi.

Jus mii unnidit dan njeallje vástáduš vejolašvuoda tabealla 2.6 guovtti vejolašvuhtii ja gohčodit daid “human davvisámegiela bures dahje oalle bures” ja “human davvisámegiela unnán dahje in obanassiige”, de šaddá proseanttaid mielde rievdan nugo tabealla 2.7 dás vuollelis.

¹¹ Tabealla lea Solstad 2012:130-132 mielde ráhkaduvvon.

Tabealla 2.7 Man bures humat don davvisámegiela? Proseanttaid mielde ja agi mielde juhkkovuvvon 2012

	18+	30+	40+	50+	60+	70+
Bures dahje oalle bures	43	38	37	50	56	79
Veahá dahje ii obanassiige	57	62	63	50	44	31
Supmi %	100	100	100	100	100	100
Loguid supmi	115	198	258	304	255	106

Go buohtastahtá tabealla 6 ja 7 de čájeha ahte tendeansa šaddá dat seamma leaš dal unnit dahje eambo joavkkut. Logut čájehit giellamolsuma boarráseamos buolvvas gaskkaleamos bulvii, ja de orru tendeansa leamen ahte giella lea ealáskahttojuvvon buolvvas gaskal 18 ja 30 jagi.

Sii geat 2012 ledje gaskal 40 ja 50 jagi, leat riegádan áigodagas 1962-72, ja sii geat ledje 18 ja 30 jagi leat riegádan áigodagas 1982 – 1994. Solstad (2012) loguid tendeansa, nugo leat oaidnán tabeallain 2.4, 2.5, 2.6 ja 2.7, lei ahte giellaoahpaheapmi bearrašiin lassánii 1980- ja álggus 1990-logu.

Diet heivejit bures oktii daidda tendeanssaide, maid leat das ovdalis oaidnán, maid Todal (1998), Ravna (2000) ja Dannemark ja Johansen (2001) leat almmuhan.

2.2.5 Loahppaárvvoštallama mearkkašumit

Logut dán kapihttalas čájehit ahte dáhpáhuvai giellamolsun sámegielas dárogillii gitta 1970-lohkui. Dat mearkkaša muhtin ráje ovdalaš sámegiela bearrašat heite dien áiggis sámegiela hupmat iežaset mánáiguin ja álge dárustit ruovttuin. Mis eai goitge leat logut man ollu bearrašiin dás lea sáhka.

Go buohtastahttit loguid Todal (1998), Ravna (2000), Dannemark ja Johansen (2001) ja Solstad (2012) de čájehit ahte 1980-logus rievddai dat muhtin muddui, go sámegiela bearrašat álge eambo go ovdal sámegiela hupmat iežaset mánáiguin. Die lei treanda mii lea nannen sihke sámi giellamáhtu ja dan movt geavahit giela.

Vaikko mánáidlohku, geat máhttet hupmat sámegiela, lea lassánan álggus 1980-logu, de ii dárbbas dat mearkkašit ahte sámegielaidda obbalaš lohku lea eambo dan áigodagas. Mánnga giláži, gos giellamolsun lei guhkás bohtán birrašiid

1980, de ledje jáhkkimis eambo sámeielat boarrásat geat jápme go sámeielat máná/nuora geat bajásšadde. Dien ektui leat áigodagas maŋŋil 1980 leamaš guokte vuostálas tendeanssa. Dien gilvvu bohtosa mearrida lohku olbmui, geain sámeigiella lea aktiivvalaš beaivválašgiellan.

2.3 Logut sámeigiella fágain vuodđoskuvllas 1990 - 2012

Skuvla lea mávssolaš ásahus sihke giellagaskkusteapmái, giellaovdáneapmái ja bargui mii addá gillii váikkuhanfámu. Eanas unnitlogu gielain ánggirdit bargat dan badjelii ahte ovddidit iežaset giela skuvlii.

Sihke 1700- ja 1800-logus lei sámeigiella skuvlajiella. Muhto dáruiduhttinpolitihkka maŋemus lahkis 1800-logus ožžo diekkár oahpahusa dađistaga unnut.

Sámeielloahpahuš ii boahtán johtui ovdal 1967 fas, álggos lohkan- ja čállinoahpahušsán davvisámegillii soames mánáide Sis-Finnmárkkus, geain váhnemat eaktodáhtolaččat válljejedje dan. 1968 oahpahušvui lullisámeigiella Snoasa sámeskuvllas, mii álggahušvui dan jagi.

Minstarplánain 1987 álggii sámeielloahpahuš Norggas fásta vugiid mielde, go de ledje fágaplánat sihke vuosttaš- ja nubbingillii ja doaibmi guovttegielatvuohta mii lei namuhuvvon mihttu goappaš surggiide ((Kyrkje og utdanningsdepartementet 1987: 148 - 180, Girko- ja oahpahušdepartementa 1988: 7-8).

2.3.1 Gáldut vuodđoskuvlla giellastatistihkkii

1990 rájes gitta dálážii lea vejolaš gávdnat luohtehahti loguid man oallugat leat válljen sámeigiella vuosttaš- ja nubbingiellan vuodđoskuvllas Norggas. Jon Todal doavttirgráda nákkosgirjjis *Jos fal gáhttet gollegielat* bidjá son listu, mas son lea juste čájehan man oallugat leat válljen sámeigiella vuodđoskuvllas juohke skuvlajagis 1990-logus. Logut dien nákkosgirjjis leat vižžon dalá Sámi oahpahušráđi jahkediedáhusain ja suohkana reivviin. Diedut leat belohahkii divvojuvvon báikkálašmáhtu vehkiin. Listu nákkosgirjjis čájehii loguid suohkaniid dásis, ja čájehii maiddái makkár fágaplána (vuosttašgiella, nubbingiella, sámi giella ja kultuvra) oahppit ledje válljen dain iešguđet suohkaniin. (Todal 2002:87-101)

Statistihkka lea 1990-logus fievrreduvvon viidasit, dieđusge ii leat nu dárkilit čilgejuvvon. 2008 almmuhuvvui vuosttaš *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller* raporta, ja dan rájes lea skuvlastatistihkka jahkásaččat odasmáhttojuvvon ja čielggaduvvon artihkkaliin. Logut, mat leat čállojuvvon *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller* artihkkaliidda, giela birra skuvllain, lea Oahpahusdirektoráhtta gii lea háhkan ja gii dál váldá vuostá rapportaid suohkaniin.

Todal (2002) loguin ja *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 1-5* loguin sáhtta ráhkadit gova nugo čájehuvvo tabealla 6 dás vuollelis. Logut ravddamus olgeš ráiddus (ollislaš lohku vuodđoskuvllaohppiin Norggas) leat vižžon go persovnnalaččat lea gulahallan álbmotstatistihka ossodathoavddain, Paul Inge Severeide, Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas.

Tabealla 2.8 Sámeziel ohppiid lohku vuodđoskuvllas Norggas 1990/91-2011/2012

Skuvlajahki	Vuosttaš-giella	Nubbingiella	Sámeziel-oahppit oktiibuot	Oahppit Norggas oktiibuot
1990/91	593	621	1214	473 078
1991/92	626	736	1362	467 501
1992/93	695	800	1495	462 360
1993/94	743	937	1680	468 061
1994/95	789	909	1698	471 846
1995/96	791	964	1755	478 540
1997/98	897	1218	2115	560 849*
1999/00	971	1376	2347	570 803
2005/06	998	2057	3055	622 031
2006/07	1020	1652	2672	621 013
2007/08	1027	1515	2542	618 589
2008/09	1043	1474	2517	616 139
2009/10	1010	1336	2346	615 927
2010/11	971	1274	2245	615 973
2011/12	940	1213	2153	614 413

*skuvlaodastusas 1997 šattai skuvla logijagi skuvla, mii ovdal ovcci jagi. Diet daguha ahte 1997 maŋŋil lea okta jahki eambbo go ovdal 1997.

Ohppiid logut geat čuvvo dan ovdalaš fágaplána “sámi giella ja kultuvra”, lea tabeallas rehkenastojuvvon “sámeziella nubbingiella” loguide dassá go dat vuosttaš namuhuvvon fága váldui eret 2006.

Skuvlajagiin 1996/97 ja 1998/99 váilu olles lohku, ja skuvlajagiin 2000/2001 – 2004/05 váilot ges logut maid sáhtta buohtastahttit eará loguiguin tabeallas. Die lea sivva manne tabealla 6 eai leat logut juste dien skuvlajagiin.

Eai buot sámegiella nubbingiella logut áigodagas ovdal 2000 leat seamma go Todal (2002) sámegiella nubbingiella logut. Sivvan dasa lea go Todal (2002) gieđahallá sierra juohke fágaplána, mii lea leamaš anus ja mii ii lean “sámegiella vuosttašgiellan”. Tabealla 2.6 badjelis čájeha buot mii áigodagas 1990/91 gitta 1999/00 ii lean “sámegiella vuosttašgiellan”, dat lea oktiičaskon ja gohčoduvvui “sámegiella nubbingiellan”.

Livčče leamaš stuora beroštupmi guorahallat movt ohppiidlohku rievddada vejolaš sámegiellohppiid ektui. Muhto dan ii leat vejolaš dahkat go eat dieđe man oallugiin lea riekti oažžut sámegielloahpahusa Norggas.

2.3.2 Rievddadeamit ohppiidlogus

Sámegiellohppiid oktiibuot lohku

Jus buohtastahttit vuosttaš jagi tabeallas (1990/91) dainna maŋemus jagiin tabeallas (2011/12), de oaidnit ahte sámegiellohppiidlohku lea lassánan Norgga vuodđoskuvllas. Dat mearkkaša 75 % lassáneapmi.

Ige dat leat nu ahte diet 75 % lassáneapmi lea jeavddalaččat lassánan. Gitta 2005/06 lassánii lohku jahkásaččat, ja dan jagi lei sámegiellohppiid lohku 1843 eambbo go 1990/91 (mii mearkkaša +151 % 15 jagis). Maŋgil 2005/06 njiejai sámegiellohppiid lohku jahkásaččat, ja bealli dain ođđa ohppiin ledje heaitán 2011/12. Lohku lei de njiedjan birrasii seamma dássái go lei 1997/98.

Tabealla čájeha maid ahte vuosttašgiellaohppiid ja nubbingiellaohppiid lohku lea rievddadan goabbat ládje.

Ohppiidlohku geain lea sámegiella vuosttašgiellan

Ohppiidlohku geain lea sámegiella vuosttašgiellan lei 58 % eambbo 2011/12 go 1990/91. Dás lea lassáneapmi leamaš ollu eambbo jeavddalaš go sámegiellohppiid lohku oktiibuot. Oaidnit maid tabeallas ahte vuosttašgiellaohppiid lohku lassánii jeavddalaččat ja ledje eanemusat 1043 oahppi skuvlajagis 2008/09, go de fas njiejai veahá jagiid maŋgil.

Sámegiella vuosttašgiella ohppiidlogu lassáneami, mii lei 1990-logus gitta 2008/09, sáhtta belohakkii čilget ahte 2008/09 duođai ledje eambo skuvlamánát geain lei sámegiella vuosttašgiellagelbbolašvuohta go gávccinuppelohkái jagi áigi. Bohtosat Todal (1998), Ravna (2000), Dannemark ja Johansen (2001) ja Solstad (2012), maid juo leat mitalan ovdalis, dorjot diekkár árvvoštallama.

Muhto lei maiddái nu ahte muhtin oahppit, geain 1990-logus duođai lei sámegiella vuosttašgiellagelbbolašvuohta, goitge välljejedje dárogiela vuosttašgiellan skuvllas. Diet ii soaitte leat leamaš nu dábalaš maŋŋil, ja dat rievdan sáhtta dagahan ahte sámegiella vuosttašgiella ohppiidlohku lassánii 2000-logus, almma ahte mánát geain duođai lei vuosttašgiellagelbbolašvuohta gielas lassánedje.

Ohppiidlohku geain sámegiella lei nubbingiellan

Tabellas oaidnit sámegiela nubbingielaohppiidlohku lassánii beliin 1990/91 rájes gitta 2011/12. Dás rievddada goitge lohku dien áigodagas, go skuvlajagis 2005/06 lei ohppiidlohku 2057, mii lei eanemus goassege, ja de fas njiejai 1213 oahppái 2011/12.

Vejolaš sivat dan stuora njiedjamii maŋŋil 2005/06 leat giedahallojuvvon Todal (2011). Diet artihkal digaštallá sivaidda nugo mánáidlohku lea njiedjan daidda árbevirolaš sámii guovlluin dien áigodagas go dás lea sáhka, fágaplána *Sámi giella ja kultuvra* lea heaittihuvvon skuvlarievddadeamis 2006, váttisvuohta heivehit sámegielfága nubbingiellan skuvlaárgabeaivái olggobealde sámii hálddašanguovllu ja vearu guovttegielatmálla atnán skuvllain, gos addet sámegiela nubbingiella oahpu sihke siskkobealde ja olggobealde sámii hálddašanguovllu.

2.3.3 Loahppaárvvoštallama mearkkašumit sámegiela ohppiidlogus

Giellaválljen skuvllas lea mávssolaš dovdomearka makkár dilis sámegiella lea servodagas. Eará servodatsurggiid ektui leat dá luohhtevaš logut sámegielas. Dát logut čájehit maŋŋil 1990 leat ollu lassánan oahppit geat ožžot sámegieloahpahusa vuodđoskuvllas Norggas. Dat guoská sámegilli sihke vuosttaš- ja nubbingiellan, muhto sámegielohppiid lohku, geain sámegiella lei nubbingiellan, álggii fáhkkestaga njiedjat 2006. Jagiid maŋŋil njiejai lohku ollu, vaikko lohku 2011 lei vuos ollu eambo go 1990.

Ohppiidlohku, geain sámegeiella lei vuosttašgiellan, lassánii jeavddalaččat, ja mii maŋŋil bisui dássedin, dasa sáhtte leat máŋga siva. Okta sivva sáhtta leat eahpeformálalaš sámegeielloahpaheapmi ruovttuin lassánii dan maŋemus 25 jagis. Máŋga dutkanbarggu leat seamma oaivilis ahte diet giellaoahpaheapmi duodai lea lassánan (geahča maiddái kap ovdalis).

2.4 Muhtin logut dálá davvisámegeiella čállingielas

Leat áibbas unnán badjel vihttalogi jahkásaš sámegeielaga, geat skuvllas leat oahppan čállit sámegeiella (dan birra kap. 2.3 álggus dás badjelis). Olbmot sáhttet máhttit lohkat ja čállit sámegeilli, vaikko eai leat ge oahppan dan mánáidskuvllas, juoga maid máŋggas árvideamis leat dahkan. Lea álkit oahppat lohkat ovttá giela, go čállit dan. Sidjiide geat čállingiella leat oahppan skuvllas lea leamaš álkit. Dás galgat oaidnit movt davvisámegeiella lohkan- ja čállinmáhtolašvuotta lei 2012 Norgga beale ráji.

2.4.1 Lohkat ja čállit davvisámegeilli

Solstad (2012) raporttas lea tabealla mii čájeha davvisámegeiella lohkan- ja čállinmáhtolašvuoda guđa ahkejoavkkus. Informánttat leat välljejuvvon sin gaskkas geat leat čálihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui.

Tabealla 7 dás vuollelis čájeha man bures dat iešgudet ahkejoavkku iežaset mielas lohket davvisámegeiella 2012.

Tabealla 2.9¹² Man bures lohket davvisápmelaččat sámegeiella? Proseanttaid mielde ja juhkojuvvon agiide

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, manná bures lohkat juohkelágan teavsttaid	34	31	26	27	20	21	26
Juo, nu guhká go teaksta lea dábálaš fáttá birra	14	16	16	18	18	25	17
Juo, go teaksta lea hui álki	23	24	17	21	22	23	21
In máhte lohkat sámegeiella	30	30	41	33	40	32	35
Supmi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	115	198	258	304	255	106	1236

¹² Tabealla lea Solstad 2012:132 mielde.

Tabealla čájeha nuoramusaid gaskkas eatnasat lohke álkit “juohkelágán teavsttaid”, go dat boarráseappot 2012. Tabeallas oaidnit ahte 21 % sis, geat ledje badjel 70 jahkásačča, lohke máhttit lohkat juohkelágán teavsttaid álkit, seammás go 34 % vuollel 30 jagi lohke dan seamma. Muhto diekkár dulkomat tabealla ektui eai atte daid duohta erohusaid nuoramusain ja boarrásepmosiin.

Álgo vuorus han lei ollu stuorit proseanta badjel 70 jahkásaččain, geat *hupme* sáme giela, go sin gaskkas geat ledje vuollel 30 jagi (geahča tabealla 2.5 badjelis), ja dien dáfus šaddá ollu stuorit proseanta *oassi* dain nuorat sáme gielagiin, go dain boarrásiid sáme gielagiin, geat lohket sáme giela álkit. 36 % dain nuoramusain iskkadeami välljejuvvon joavkkus *hupme* sáme giela njuovžilit (tabealla 2.5), ja 34 % lohke ges álkit (tabealla 2.7). Dat mearkaša ahte eanas *oassi* davvisáme gielagiin vuollel 30 jagi lohket sáme giela álkit.

Badjel 70 jahkásaččain ledje 63 % geat *hupmet* sáme giela njuovžilit (tabealla 2.5), seammás go 21 % lohket álkit (2.7). Diet čájeha stuora erohusa sáme giela lohkanmáhtolašvuodas sáme gielagiid boarráseamos ja nuoramus ahkejoavkkuid gaskkas.

Tabealla 2.10 dás vuollelis čájeha man bures dat iešguđet ahkejoavkkut iežaset mielas *čálle* davvisáme giela 2012.

Tabealla 2.10¹³ Man bures *čállet* davvisápmelaččat sáme giela? Proseanttaid mielde ja juhkkjuvvon ahkejoavkkuide

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, lea áibbas lunddolaš	25	23	15	16	11	8	16
Juo, muhto ferten de eambo	15	16	18	17	13	15	16
Dušše veahá, nugo álkis dieđuid ja dajaldagaid	24	25	16	20	20	24	21
In máhte čállit sáme gillii	36	36	51	47	47	53	47
Supmi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	115	198	258	304	255	106	1236

Dát tabealla čájeha ain stuorit erohusaid boarráseamos ja nuoramus ahkejoavkku gaskkas, go lohkanmáhtolašvuoda ektui. Vaikko ledje ge 63 % dain boarrásepmosiin geat *hupme* sáme giela njuovžilit (tabealla 2.5), de ledje dušše 8% geat *čálle* giela álkit (tabealla 2.8). 36 % nuoramusain *hupme* sáme giela njuovžilit (tabealla 2.5), ja 25 % *čálle* dan álkit (tabealla 2.8). Tendeanssaid

¹³Tabealla lea Solstad 2012:132 mielde

maid oaidnit go geahččat buot daid tabeallaid 2.5, 2.6, 2.7 ja 2.8, de eat sáhte dulkot eará go ahte leat hui buorit bohtosat vuodđoskuvlla oahpahusas sihke sámegillii ja sámegielas.

Boarrásepmosat eai beassan oahppat čállit sámegiela skuvllas, ja nuoramusain lei dakkár oahpahus čađa áiggi skuvllas.

2.4.2 Davvisámegiela aviissat

Lea čanastat dasa man oallugat lohket sámegiela álkit, ja man stuora deaddilanlohku sámegiela aviissas sáhtta šaddat. *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 3* lea Johan Ailo Kalstad čállán ovttá artihkkala, maid lea gohčodan “Sámi mediat - oppslutning, omfang og rammebetingelser” (Kalstad 2010). Kalstad čilge dás “sámi media” eambo go “sámegiela media”. Muhto son ráhkadii maid tabealla, mii čájehii movt diŋgojeddjiid lohku lea, earenoamážiid davvisámegiela, aviissain leamaš.

Diet guokte sámegiela aviissa *Áššu* ja *Min Áigi* searvvaiga oktan aviisan 2008, man namma šattai *Ávvir*, ja mii álgi olggosaddot viđa geardde vahkkui.

Tabealla 2.11 dás vuollelis čájeha daid aviissaid deaddilanlogu rievddademiid jagiin 2000 gitta 2009 rádjái.

Tabealla 2.11 Deaddilanlohku sámegiela aviissain 2000 - 2012¹⁴

Jahki	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2010	2011	2012
Áššu	969	1003	1129	1117	1084	1021	975	1008	-	-	-	-
Min Áigi	964	1142	1197	1072	1211	1179	1177	1104	-	-	-	-
Ávvir									1204	1271	1088	1047
Supmi	1933	2145	2326	2189	2295	2200	2152	2112	1204	1271	1088	1047

Dás oaidnit ahte dušše *Min Áiggis* lei stuorit deaddilanlohku 2004, go dan oktiičaskon aviissas *Ávviris* lei 2009.

Kalstad namuhii máŋga jáhkehahti árvvoštallama manne dat manai nie deaddilanloguin, muhto ii ovttage árvvoštallamis leat dahkamuš gielain. Leage maid váttis dulkot makkárga gielalaš sivaidda daidda rievddademiide.

¹⁴ Tabealla lea Kalstad 2011:36 mielde ja Tor Sara, *Ávvir*

Nuppe dáfus leat oaidnán ahte sámegiela lohkanmáhtolašvuohta sámegielaigiin lea buorránan.

Muhto loguin badjána gažaldat man ollu vejolaš diŋgojeaddji sáhttet leat davvisámegiela aviissas. Mii sáhtta leat eanemus lohku? Mii diehtit ahte lohkket ovttá aviissas leat álo eambo go diŋgojeaddjit. Ja dán oktavuodas diehtit ahte stuora oassi dain vejolaš sámegiela diŋgojeddjiid ja lohkkiid mielas “ii leat álki lohkat juohkelágan teavsttaid sámegillii”. Diet guoská hui mángasii 2012, geat ledje badjel 50 jahkásaččat ja geat eai goassige beassan oahppat sámegiela skuvllas. Sámegiela radiosáddagat olahit dan dihte hui ollu eambbogiidda go čálalaš sámegiela mediát goassige sáhttet dahkat.

Váilu dutkan mii čájeha movt sámegiela čállingiella doaibmá dál lagasservodagain. Eat ge dieđe movt sámegiella doaibmá sosiála mediain. Livčče somá diehtit leago doppe álkit lohkat ja čállit sámegiela go “dain boares mediain”?

2.4.3 Loahppaárvoštallama mearkkašumit

Statistihkat Solstad 2012 čájehit hui stuora ávkki leamaš sámegielaohpahusas vuodđoskuvllas. Nannet lohkan- ja čállinmáhtolašvuođa sámegielaigiid eatnigillii lea áibbas čielgasit nanneme sámegiela obbalaččat.

Dárbašit eambo dutkama movt nuoraid gaskkas duodai lea lohkan- ja čállingiella. Diekkár dutkan ii guoskka dušše giellafágaid ektui, muhto maiddái pedagogihkka ja mediafágat sáhtášii atnit dies ávkki.

2.5 Sámegiella almmolaš hálddašeamis

Ii oktage suohkan dahje eará hálddašanorgána lean geatnegáhtton atnit sámegiela ovdal go Sámeláhka doaibmagođii 1992. Diet ii mearkkaš ahte sámegiella ii lean ovdal leamaš anus, muhto systemáhtalaččat ja láhkageatnegáhtton giellaatnu lei áibbas ođas.

Go giellanjuolggadusat doaibmagohte Sámelágas 1992, de ásahuvvui maid sámegillii sierra geográfalaš hálddašanguovlu. Dáppe galgai dárogiella ja sámegiella leat dásálaga hálddašeamis, ja sámegiela lei earenoamáš nanu riektesuodjalus. Sámegiela hálddašanguovlu (dás duohko gohčoduvvo hálddašanguovlun) fátmasta dán logi suohkanan 2013 Guovdageaidnu,

Karášjohka, Deatnu, Unjárga ja Porsángu Finnmárkku fylkkas, Gáivuotna ja Loabát Tromssa fylkkas, Divttasvuotna Nordlánddas ja Snoasa ja Raavrhvijkke Davvi-Trøndelagas. Álggos ledje hálddašanguovllus dušše dat guhtta vuosttaš suohkana, mat dás ovdalis leat namuhuvvon. Dat njeallje eará suohkana Loabát, Divttasvuotna, Snoasa ja Raavrhvijkke leat ieža háliidan maŋŋil searvat dasa. Dat mearkkaša ahte suohkanstivra lea mearridan stádas ohcat lobi dasa beassat mielde.

Lassin dan logi namuhuvvon suohkani, lea vel njealji davimus fylkkasuohkanis earenoamáš sámegielalaš geatnegasvuolta, ja dávjá rehkenastojit mielde hálddašanguovlui. Maiddái stáda ásaheamis lea earenoamáš geatnegasvuolta, earenoamážiid go barget hálddašanguovlluin.

Hálddašanguovllus gálget olbmot sáhttit sámegielain gulahallat almmolaš ossodagaiguin ja ásaheamis. Maiddái oahpahuslágas, mánáidgárdelágas ja báikenammalágas leat earenoamáš gáibádusat suohkaniidda hálddašanguovllus. Earret eará lea buohkain vuodđoskuvlaagis ja geat orrot hálddašanguovllus, automáhtalaččat riekti sámegieloahpahussii – sorjjasmeahtun ruovttugillii dahje čearddalašvuhtii.

Hálddašanguovlu lea reaidu, mii álkida eiseválddiid ollašuttit geatnegasvuodaid, mat Norggas leat našunála lágaid ja riikkaidgaskasaš lágaid bokte sámegiela ektui. Diet ornet dagaha ahte almmolaš doaibmabijut šaddet eambo sihkkearabbo go muđui livčče leamaš, go hui oallugat sámegielagiin Norggas, árvvu mielde orrot siskkobealde daid geográfalaš guovlluid.

Sámedikkis ja departemeanttas lea maŋŋil hálddašanguovllu ásaheamis 1992 leamaš dárbu čuovvut mielde movt sámegiela ásaheamis hálddašangiellan lea mannan. Go dien leat galgan guorahallat, de leat jagiid mielde dingon dutkama mas kvantitatiivalaččat leat lahkonan gažaldaga. Mii galgat dás oaidnit dan dutkama bohtosiid.

2.5.1 Sámegiela hálddašeami dutkamat 1990-logus

1996 ráhkadii Sámi giellaráđdi raportta mii gohčoduvvui: *“Giellaealáskahttin ja sámegiel- dárogiel guovttegielatvuolta almmolaš ásaheamis. Guorahallan movt sámegiella adno hálddašangiellan suohkaniin sámegiella hálddašanguovllus”* (Øzerk og Eira 1996). Soai čohkkiiga dieđuid giellamáhtu birra hálddašanguovllu suohkaniid bargiid gaskkas ja movt duodai adno sámegiella ja

dárogiealla dain seamma hálddahasain. Dien áiggis eai lean go guhtta suohkana mielde hálddašanguovllus.

Øzerk og Eira (1996) jugiiga daid suohkanbargiid njealji jovkui, mas joavku 1 lei nannoseamos go jurddaša guovttegielatvuoda birra. Dien jovkui bijaiga olbmuid geat ipmirdedje, lohke, hupme ja čálle sihke sámegeiela ja dárogieala. Joavku 1 olbmot sáhtte meannudit áššiid goappaš gielaide juohke dásis. Joavku 4 lei heajumus go jurddaša guovttegielat hálddašeami. Dan jovkui bijaiga olbmuid geat ledje dušše dárogielaga ja geat ollásii dárbbasedje dulkka ja jorgaleddjiid juohke dilálašvuodas gos sámegeiella adnui, leaš dál njálmmálaččat vai čálalaččat. Eanas olbmot gulle joavkkuide 2 ja 3, mat ledje joavkkut goabbat bealde, nugo ovdalis mitaluvvon. Ledje goitge erohusat suohkaniid gaskkas.

Eanemus bargiid, mat gulle joavku 1 ledje gielddahálddahas Unjárggas. Doppe ledje 31 % guovttegielalaš bargi, geat gulle dan nannoseamos jovkui. Gáivuonas ledje unnimus bargit dan joavkkus, dušše 5 % dan joavkkus. Dušše 13% suohkanbargiin Kárášjogas gulle dan heajumus (ovttagielat) jovkui, seammás go 78 % Gáivuonas gulle dan jovkui.

Raporttas gehčce maid sámegeiela duohta anu hálddahasain. Dás lei Guovdageaidnu bajimusas, go doppe sámegeiella eanemus adnui čoahkkimiin, čállosiin, referáhtain jna. Øzerk ja Eira loguin boahotá ovdan ahte ledje stuora erohusat giellamáhtu ja giellageavaheami ektui suohkanis suohkani. Diet erohusat speadjalastet dilálašvuoda olggobealde suohkanhálddahas, go juo ledje nu stuora erohusat suohkanis suohkani, dan ektui man nanus sámegeiella lea beaivválašgiellan olbmuid gaskkas.

Øzerk ja Eira (1996) ávžžuheigga suohkaniid ángiruššat veahkehit bargiid ovta ceahki badjelii, geat gulle 2., 3., ja 4. jovkui. Álkimus livččii loktet ovta ceahki joavku 2 joavku 1. Diet mielddisbuvttášii maid stuora positiivvalaš ávkki sámegeiela čállingillii suohkaniin.

Øzerk og Eira (1996) vuogádat movt leaba juohkán bargiid njealji jovkui passiiva giellamáhtu ja aktiivvalaš giellamáhtolašvuoda vuodul, ja diet galggašii leat buorre vuoddu bargat viidásit sámegeiela nannemin suohkaniin. Vuogádat attii Sámi giellaráddái ja Sámediggái reaiddu mainna boahtteáiggis mihtida man ollu ovdána dahje manná ruovttoluotta sámegeiella dain iešguđet suohkanhálddahasain.

Sámi giellaráđđi anii dien reaiddu viidásit ja almmuhii loguid jahkedieđáhusas movt dat lea ovdánan, dassázii go ráđđi biddjui Sámedikki vuollái 2002 ja rievdaduvvui Sámedikki giellastivran.

2.5.2 Iskkadeamit sáme giela hálddašeamis maŋŋil 2000

Njeallje jagi maŋŋil Øzerk ja Eira (1996) raportta bohte guokte ođđa raportta, mat ledje hálddahusaid sáme giela anu birra: *Undersøkelse av bruken av samisk språk* (Iskkadeapmi sáme giela geavaheami birra) (Ravna 2000) maid Sámi giellaráđđi lei diŋgon ja *Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltningsområdet for Samelovens språkregler* (Guovttegielavuođa bálvalusdoaimma. Geavaheddjiidiskadeapmi hálddašanguovllus Sámelága giellanjuolggadusaid mielde) (Skålnes og Gaski 2000).

Ravna (2000) ii mana viidáseappot Øzerk og Eira (1996) vuogádagas ja joavkkuin, iige leat juohkán geográfalaččat, maid vuodul lohkkiiide livčče vejolaš buohtastahttit dáinna raporttain. Muhto dan ođđasit raporttas ledje mánga ávkkálaš dieđu suohkaniid dilálašvuodain birrasiid 2000.

Skålnes ja Gaski (2000) aniiga aktiivvalaččat Øzerk ja Eira (1996) raportta ja Sámi giellaráđi jahkedieđáhusaid go galggaiga čilget dilálašvuođa. Muhto Skålnes ja Gaski (2000) lei eará bargu go dan guovtti eará dutkanbarggus, mat ovdalis leat namuhuvvon. Skålnes ja Gaski galggaiga geahččat hálddašanguovllu *geavaheddjiid čalmmiiguin* ja kártet man duhtavaččat ledje sáme gielat geavaheaddjit dainna guovttegielatvuođa bálvalusain. Soai gávnaiga erohusaid hálddašanguovllu siskkobealde, muhto soai čoahkkáigesiiiga ahte Sámelága giellanjuolggadusaid ásaheapmi lei ávkkuhan, ja eanas geavaheaddjit ledje duhtavaččat go besse iežaset eatnigielain gulahallat go almmolaš ásahusaiguin lea oktavuoha. Geavaheddjiin ledje baicca duhtameahtumat eará diŋggaiguin go gielain, nugo guhkes vuordináiggit. Muđui lei mearkkašahti go vejolašvuoha sáme gielain gulahallat almmolašvuodas 2000 lei heajumus doppe gos geavaheddjiid mielas livčče buot eanemus mávssolaš, namalassii doaktára luhtte ja sosiálakantuvrras.

Skålnes ja Gaski (2000) raporta ii leat maŋŋil čuovvoluvvon earáin, vai livčče oaidnán man guvlui diet manná, go geahččá geavaheaddji čalmmiiguin.

Jagiin maŋŋil go Sámi giellaráđđi heaittihuvvui, de ráhkadii dat ođđa Sámedikki giellastivra juobe guokte oanehis raportta, mas guorahalle sáme giela almmolaš

hálddašeamis (Sámedikki giellastivra 2004 ja 2008). Dás leat maid oalle ollu dárbbášlaš dieđut, muhto raporttain ii boahán ovdan makkár treanda lei loguin guhkit áigge badjel.

Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanta ruhtadii 2012 ovtta raportta mii gohčoduvvui *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren* (Sámi oaidninsaji kárten suohkansuorggis) (Angell mfl. 2012), ja Sámediggi ruhtadii seamma jagi raportta *Samisk språkundersøkelse* (Sámi giellaiskkadeapmi) (Solstad mfl. 2012). Goappaš raporttain 2012 gehčče movt sámegeiella adno suohkanhálldahusain, ja ožžo ođđa ja mávssolaš dieđu movt dilli lea. Muhto diet eaba čatnasan daidda ovddit bargguide dainna lágiin ahte livčče vejolaš guorahallat tendeanssaid guhkit áigge badjel.

Orru ahte Sámi giellarádis lei eambo systemáhtalaš ja ulbmilaš jurddašeapmi sámegeiella dilálašvuodaplánemis, go dat maid Sámedikkis ja departemeantas lea leamaš maŋŋil go Sámi giellaráddi heaittihuvvui 2002. Dutkanraporttaid sisdoalus, maid leat diŋgon maŋŋil 2002, leat leamaš erohusat, ja guovddáš temát dilálašvuodaplánemis eai leat čuovvoluvvon.

2.5.3 Loahppaárvoštallama mearkkašumit

Loahppaárvoštallan dás go leat geahčadan daid čilgehusaid ja dutkanraporttaid sámegeiella hálddašeami birra, 1996 rájes gitta 2012 rádjái, šaddá ahte dain ii sáhte oaidnit makkár tendeanssat sámegeiella geavaheamis leat leamaš suohkanhálldahusain hálddašanguovllu siskkobealde dán áigodagas. Vaikko raporttat leat sihke beroštahti ja buorit dutkamat iešalddis, de vudjot dat daid čohkkejuvvon dieđuid sisa muhtin dihto áigodagas, juohkehaččas iežas lahkonanvuogit, gažaldagat, doahpagat, joavkojuohkimat ja juohkehaččas iežas vuogit movt vállje informánttaid. Nie šaddá veadjemeahttun buohtastahttit bohtosiid, ja nu maid veadjemeahttun movt ovdánemiin lea mannan.

Go daid raporttaid leat geahčadan dás, de orru ahte ovdalaš Sámi giellarádis lei eambo systemáhtalaš ja ulbmilaš jurddašeapmi dasa mii guoskái sámegeiella dilálašvuodaplánemii, go dat mii Sámedikkis ja departemeantas lea leamaš maŋŋil go giellaráddi heaittihuvvui 2002. Dutkanraporttaid sisdoallu, mat leat diŋgojuvvon maŋŋil 2002, lea rievddadan, ja guovddáš fáttat dilálašvuodaplánemis eai leat čuovvoluvvon.

2.6 Čoahkkáigeassu ja árvalusat doaimbajuid

2.6.1 Čoahkkáigeassu

Lea stuora, váttis ja divrras bargu kártet man ollu sámegiela gávdnojit. Diet bargu ii leat dahkkon. Danne eat sáhte diehtit ge sihkkarit jus sámegiela lohku lea rievddadan.

Diehtit goitge ahte lea guhkit áiggi leamaš giellamolsun sámegiela dárogillii mángga bearrašis ja gilis, várra earenoamážiid dan vuosttaš golmmalogi jagis maŋŋil nuppi máilmmisoađi. Orru maid ollu mii čájeha ahte guottut ja doaimmat jorggihedje buorin sámegillii muhtumin 1980-logus. Die lea treanda man birra livččiimet háliidan eambo diehtit.

Mis leat luottehahti logut sámegiela válljemii vuodđoskuvllas. Danne mis leat sihkkaris dieđut dasa ahte stuorimus váttisvuhta dál lea go heitet sámegiela nubbingiela oahpahasas. *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller* cuiggodii dien dili juo dan vuosttaš raportas 2008, maid gohčodedje ”*Samisk språk i grunnskolen – jevn vekst og brått fall*” dahje sámegillii ”*Sámegiella vuodđoskuvllas - jeavddalaš lassáneapmi ja fáhkka njiedjan*”. Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 4 artihkkalis ”*Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk*” dahje sámegillii ”*Duođalaš njiedjan sámegiela nubbingiela fágas*” cuiggodeimmet juo 2011 ahte ii váillo máhttu dili birra dahje makkár doaimmaid *sáhtášii* bidjat johtui. Lea baicca doaimmaid bidjat mii dárbbasuvvo, eaige eambo guorahallamat.

Lea unnán kvantitatiiva dutkan dahkkon sámegiela čállingiela doaimmas ođđaáigásaš sámi servodagas. Dan birra dárbbasit mii eambo diehtit. Nuoraide lea giella sosiála medias mávssolaš. Muhto movt giella adno sosiála mediain, dan birra mis ii leat makkárge kvantitatiiva diehtu.

Movt sámegiella geavahuvvo almmolaš hálddašeamis, lea unnán kártejuvvon – vaikko gávdnojit ge mánga dutkanraportta fátta birra. Ii mearkkaš ahte dutkanraporttat leat heittogat iešalddis go dat leat sierra, muhto go raporttaid ii sáhte buohtastahttit. Dás ferte Sámediggi ja departemeanta guorahallat daid raporttaid maid leat ožžon, ja dasto diŋgot viidásit dutkama, mii čuovvu dehálaš osiid dainna lágiin ahte oazžut dieđuid jus vejolaččat lea *rievdan* áiggi mielde. Dušše dalle sáhtta ráhkadit ulbmilaš doaimbajuid.

2.6.2 Árvalusat doaibmabijuide

1. Ferte bargat viidásit vai oažžut nu buori go vejolaš ođasmahtton loguid das man oallugat ipmirdit, máhttet hupmat, lohkat ja čállit sámegillii. Dili rievdan galgá gozihuvvot.
2. Ferte gozihit vai ođasmahtton logut sámegiela gaskkustuvvojit gaskariikkalaččat.
3. Ferte bargat dan badjelii ahte oažžut nu buori go vejolaš obbalašgeahčastaga sámegiela oahpaheamis ruovttuin. Dili rievdamiid berre gozihit ja oahpaheami ferte movttiidahttit.
4. Berre iskkat makkár eavttut leat sámegiela geavaheapmái ja movt dat duođai doaibmá sosiála mediain.
5. Ferte ráhkaduvvot vuogádat mii sáhttá mihtidit ja gozihit buorráneami dahje hedjoneami sámegiella geavaheamis almmolaš hálddahasain.
6. Almmolaš skuvlastatistihkaid vuodul maid juo leat oaidnán, de ferte johtui bidjat konkrehtalaš doaibmabijuid, vai bisseha sámegiela nubbingiela ohppiidlohku ii šat njejea, ja seammás háhkat eambbo ohppiid (geahča muđui artihkkaliid *Sámi logut muitalit 1, 2, 3, 4 ja 5*, main lea cuiggodeapmi juste dan birra).

Gáldut

Angell, Elisabeth, Áila Márge Varsi Balto, Eva Josefsen, Paul Pedersen, Vigdis Nygaard (2012). *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren*. Alta: NORUT.

Aubert, Vilhelm (1978). *Den samiske befolkning i Nord-Norge*. Oslo: Statistisk sentralbyrå

Bore, Ragnhild Rein (2012) «Mannen er så vaskeekte lapp som i våre dager kan presteres».

Artikkel lasta ned 13.03 2013 frå Statistisk sentralbyrå sine heimesider, internettadresse <http://www.ssb.no/a/histstat/artikler/art-2006-02-06-01.html>

Dannemark, Nils og Yngve Johansen (2001). ”Ungdomsskoleelever og språkvalg i Finnmark i 1982/83 og 1998/99” *Maal og Minne* 1. S.41-63.

Dannemark, Nils (2000). ”Nuoraidskuvlaoahppit ja giellaválljen Finnmárkkus 1982/83 ja 1998/99” I *Sámegiela dilli skuvllas ja lagasservodagas*. Kárášjohka: Sámediggi. S. 45 – 57.

Digitalarkivet. Internettadresse: <http://www.arkivverket.no/digitalarkivet>

Eira, Inger Marie Gaup (2001). *Samisk språk i Norden - Status og domeneutredning*. Utredning nr 3. Kautokeino: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt.

Etnologue. *Languages of the World*: Internettadresse: http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=no

Europarådet (1992). *Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk*. Strasbourg, 5.XI. internettadresse: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_no.pdf

Fishman, Joshua (1991). *Reversing Language Shift*. Clevedon: Multilingual Matters.

Girko- ja oahpahusdepartementa (1988). *Minstarplána vuoddoskuvlii. 2. oassi: Sámi fágaplánat*. Oslo: Aschehoug.

Grunnskolenes info-system på Internett, internettadresse: <http://www.wis.no/gsi>

Hansen, Lars Ivar (2013). «Bodde det samer i Tromsø? Hva folketellingene forteller – og ikke forteller.» I *Ottar* nr. 295 s. 25 – 33.

Johansen, Yngve (1986). *Kroppøvningsfaget på ungdomsskoletrinnet og elever med samisk miljøtilhørighet i Finnmark fylke*. Hovudoppgåve. Levanger: Levanger lærerhøgskole.

Johansen, Yngve (1999). *Etnisitet og skolemotivasjon blant ungdom i samiske områder*. Kautokeino: Sámi allaskuvla.

Kleven, Ole-Magne, Trygg Jakola, Lone Hegg, Jan Aslaksen (2009). *Evaluering. Bruk av tospråklighetsmidlene*. Finnud.

Lie, Einar (2001): *Faktisk talt. Statistikkens historie i Norge*. Universitetsforlaget.

Kommunal- og regionaldepartementet (2002). *Utgifter knyttet til tospråklighet i kommunene og fylkeskommunene*. Rapport fra arbeidsgruppe. Oslo.

Krauss, Michael (1997). “The indigenous languages of the North: a report on their present state” I Shoji, Hiroshi og Juha Janhunen (red) *Northern Minority Languages. Problems of Survival*. Osaka: National Museum of Ethnology s.1 – 34.

Kyrkje og utdanningsdepartementet (1987). *Mønsterplan for grunnskolen*. Oslo: Aschehoug.

Michalsen, Rune (2007). *Utvidelsen av forvaltningsområdet for samisk språk gjennom endringa av sameloven § 3-1. rettslige virkninger og vern av samisk språk*. Masteroppgave i rettsvitenskap. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

NOU 1984: 18. *Om samenes rettsstilling*. Oslo: Universitetsforlaget.

Norges offisielle statistikk V. 182 (1912). *Folketællingen i Norge. 1. desember 1910. Finner og lapper. Hjemvendte norskamerikanere. Dissentere. Blinde, døvne og sindssyke*. Kristiania: Det statistiske centralbyrå/ Aschehoug & Co.

Norges offisielle statistikk IX. 17 (1933). *Folketællingen i Norge. 1. desember 1930. Samer og kvener. Andre lands statsborgere. Blinde, døvstumme, åndssvake og sinnssyke*. Oslo: Det statistiske centralbyrå/Aschehoug & Co.

Norges offisielle statistikk XI 236 (1956): *Folketellingen 1. desember 1950. Åttende hefte. Personer født i utlandet - Fremmede statsborgere - Bruken av samisk og kvensk*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Nygaard, Vigdis, Áila Márge Varsi Balto, Marit Solstad, Karl Jan Solstad (2012). Evaluering av samiske språksentre. Rapport 6. Alta: NORUT.

Pettersen, Torunn og Gaup, Johanne (2001). *Kartlegging og utredning av offentlige samiske informasjonstjenester*. Utredning nr.1. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

Pettersen, Torunn (2006). ”Etnisk identitet i offisiell statistikk – noen variasjoner og utfordringer generelt og i en samisk kontekst spesielt”. I Stordal, Vigdis(red.): *Samisk identitet. Kontinuitet og endring*. Guovdageaidnu/Kautokeino: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt. S. 53–84.

Pettersen, Torunn (2012). ”Samene i Norge. 40 000 i 40 år?” i *Samiske tall forteller 5. Kommentert samisk statistikk 2008 – 2012*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S.18-21.

Pettersen, Torunn (2012). “Sápmelaččat Norggas. 40 jagi 40 000?” *Sámi logut mitalit 5 Čielggaduvvon sámi statistihkka*. 2008 - 2012 Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S 18-21.

Rasmussen, Torkel (2005). *Jávohuvvá ja ealáska. Davvisámegielaigiid demografija ja buolvvaidgaskasaš sirdaseapmi Norggas ja Suomas*. Romsa: Romssa universitehtta.

Ravna, Ellen (2000). *Undersøkelse av bruken av samisk språk. Om bruken av samisk språk blant privatpersoner i samiske områder, offentlige institusjoner, samiske organisasjoner og samiske bedrifter*. Rapport. Tana: Samisk Nærings- og Utredningscenter.

Ravna, Ellen. (2000b). *Tabellhefte. Undersøkelse av bruken av samisk språk blant privatpersoner i samiske områder*. Tana-Oslo: Opinion og SEG.

Risten.no. Internettadresse:

http://www.risten.no/bakgrunn/hist/info_sorsamisk_no.htm

Sametingets språkstyre (2004). *Bruken av samiske språk*. Undersøkelse. Guovdageaidnu : Sametinget.

Sametingets språkstyre (2008). *Bruken av samiske språk* . Undersøkelse. Guovdageaidnu : Sametinget.

Sámi logut muitalit 1- 5 Čielggaduvvon sámi statistihkka. 2008 - 2012
Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Sammallahti, Pekka (1998): *The Saami languages: An introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Torp, Eivind (1986): ”Registrering av etnisitet i folketellinger.” I: *Heimen*. Nr. 2, 1986. S. 67-77.

Shoji, Hiroshi og Juha Janhunen (red) (1997): *Northern Minority Languages. Problems of Survival*. Osaka: National Museum of Ethnology.

Skutnabb-Kangas, Tove (2000). *Kommentárat raportii Iskkadeapmi sámeigiela geavaheami birra*. Deatnu: SEG/Sámi giellaráđđi.

Skålnes, Sigrid og Margrete Gaski (2000). *Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltnings-området for Samelovens språkregler*. Prosjektrapport 2000:17. Oslo: NIBR.

Solstad, Karl Johan, Áila Márge Varsi Balto, Vigdis Nygaard, Eva Josefsen, Marit Solstad (2012). *Samisk språkundersøkelse*. Bodø: Nordlandsforskning/ Nordlánda dutkam.

Statens utdanningskontor i Finnmark/ Stáhta oahppokantuvra Finnmárkkus (1999). *Opplæring i samisk i grunnskolen i Finnmark skoleåret 1999/200*. Vadsø.

Statistisk sentralbyrå: *Samisk statistikk 2006/ Sámi statistihkka 2006*.: Oslo-Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå: *Samisk statistikk 2008/ Sámi statistihkka 2008*. Oslo-Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå: *Samisk statistikk 2010/ Sámi statistihkka 2010*: Oslo-Kongsvinger.

Sørli, Kjetil og Broderstad, Ann Ragnhild (2011). *Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting*. Tromsø/ Oslo: UNIT/ NIBR.

Todal, Jon (1998). *Opplæringa i samisk som andrespråk. Ei undersøking av vilkåra for å lære samisk i grunnskulen*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Todal, Jon (2000). ”Sámegiela mánáid lohku 1990-jagiin.” I *Sámegiela dilli skuvllas ja lagasservodagas*. Kárášjohka: Sámediggi. S. 29 – 34.

Todal, Jon (2002). *Jos fal gáhttet gollegielat. Vitalisering av samisk i Noreg i 1990-ára*. Tromsø: Humanistisk fakultet. Universitetet i Tromsø.

Todal, Jon (2003). “The Impact of Norwegian language policy at the micro-level: Saami language maintenance and school-based revitalization.” I , Huss, Leena mfl. (red): *Transcending Monolingualism. Linguistic Revitalisation in Education*. Swets & Zeitlinger Publishers. S.117 – 129.

Todal, Jon (2008). Samisk språk i grunnskolen – jevn vekst og brått fall. I *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 1*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S.60 – 71.

Todal, Jon (2011). Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk” I *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 4* Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla, s. 19-42.

UNESCO: *Atlas of the World's Languages in Danger*. Internettadresse:

<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

Øzerk, Kamil og Inger Marie G. Eira (1996). *Giellaodasmahttin ja sámegiela darogiel guovttegielalaš-vuohta almmolaš ásahusain. Guorahallan movt sámegiella geavahuvvo hálddahasgiellan gielddain mat gullet Samegiela hálddašanguvlui*. Guovdageaidnu: Sámi giellaráđđi.

Øzerk, Kamil og Inger Marie G. Eira (1996). *Språkrevitalisering og samisk-norsk tospråklighet i offentlige etater. En studie av bruken av samisk som forvaltningsspråk i kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk*.

Kautokeino: Samisk språkråd.